

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS  
ISTORIJOS  
METRAŠTIS

2001 metai

1



LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK  
OF LITHUANIAN  
HISTORY

2001

1

VILNIUS 2002

---

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH  
FÜR LITAUISCHE  
GESCHICHTE

2001

1

VILNIUS 2002

UDK 947.45  
Li 237

**Redakcinė kolegija:**

**Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS**  
*Vytauto Didžiojo universitetas*

**Alfonsas EIDINTAS**  
*Vilniaus universitetas*

**Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)**  
*Lietuvos istorijos institutas*

**Česlovas LAURINAVIČIUS**  
*Lietuvos istorijos institutas*

**Ingė LUKŠAITĖ**  
*Lietuvos istorijos institutas*

**Bronius MAKAUSKAS**  
*Lenkijos MA istorijos institutas*

**Edmundas RIMŠA**  
*Lietuvos istorijos institutas*

**Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)**  
*Lietuvos istorijos institutas*

**Vladas SIRUTAVIČIUS**  
*Lietuvos istorijos institutas*

**Saulius SUŽIEDĖLIS**  
*Milersvilio Universitetas*

Redakcinės kolegijos adresas:  
Kražių g. 5, 2001 Vilnius  
<http://www.crosswinds.net/~istorija/lim.html>

## MOKSLO GYVENIMAS

ARTHUR H E R M A N N

### 20 METŲ LIETUVIŲ KULTŪROS INSTITUTUI (1981–2001)

Išsivija – tai lėtas merdėjimas tautine prasme. Ją galima lyginti su nepagydoma liga sergančiu ligoniu: penkerius metus gyvas – tai daug, dešimt metų – nuostabu, dvidešimt – jau mažas stebuklas. Taip ir Lietuvos kultūros institutas (LKI) minėjo savo penkmetį, dešimtmetį ir dabar dvidešimtmetį kiekvieną kartą su tam tikra nuostaba ir džiaugsmu, kad dar gyvuoja, kad dar veikia. Ir vis šiek tiek lūkesčius trandant. O tų lūkesčių netrūksta ir iš Vokietijos lietuvių bendruomenės, ir iš visos lietuvių visuomenės, jau nekalbant apie instituto valdybos ir narių planus bei kai kuriuos prašymus iš Vokietijos mokslinių institutų, o pastarąjį dešimtmetį – ir iš Lietuvos.

Kodėl Vokietijos lietuvių bendruomenės valdyba prieš dvidešimt metų leidosi įpiršti kurti kultūros institutą? Juk užteko rūpesčių išlaikyti Vasario 16-osios gimnaziją. Jau tuomet bendruomenės narių skaičius nuolat mažėjo. Intelektinių pajėgų stoka buvo tokia akivaizdi, kad norint steigti institutą terasta tik trisdešimt tokiai veiklai tinkamų asmenų. Kreiptasi į 15 asmenų, iš kurių septyni sutiko dalyvauti steigiamajame suvažiavime. Mintis steigti kultūros institutą buvo nenauja. Jau 1950 m. VLIK'as buvo nusprendęs įkurti panašų institutą, bet prasidėjusi emigracija į užjūrius sujaukė planus. O kiek vėliau įsikūrusi Vokietijos lietuvių bendruomenė (VLB) visą laiką buvo užsiėmusi gimnazijos išlaikymu. Kitai kultūrinei veiklai neužteko jėgų. Bendruomenei neįstengiant, pavieniai asmenys, kaip dr. Albertas Gerutis arba dr. Povilas Reklaitis, patys kaupė privačias bibliotekas ir archyvinę medžiagą.

Steigimo mintį atnaujino dr. Kajetonas Čeginskas, apie 1975 m. persikėlęs iš Švedijos į Miuncheną, kur jis vadovavo lietuviškoms laidoms. Studijų savaitėse ir VLB valdybos posėdžiuose jis drąsino kurti institutą platesnei kultūrinei lietuviškai

veiklai Vokietijoje. K. Čeginskas ieškojo ir rado bendraminčių. Su Vincu Bartusevičiumi buvo sudaryti pirmieji konkretūs planai ir prašyta VLB valdybos paremti šią iniciatyvą. Valdyba 1979 ir 1980 m. keletą kartų svarstė šį prašymą. Matė, kad lietuviškas gyvenimas silpnėja. Su viena išimtimi daugiau neveikė nei lietuviškos sekmadieninės mokyklėlės, nei šokių grupės. Tik retas vaikas namuose dar kalbėjo lietuviškai. Senoji dipukų generacija baigė išmirti. Nors nuo 1959 m. iš Lietuvos į Vokietiją vokiečių pilietybės teisėmis buvo atvykę per 10 000 naujų ateivių, tačiau jie nelabai šliejosi prie lietuvių bendruomenės. Ir Vasario 16-osios gimnazijos atėitis buvo tuo laiku labai neaiški, jai grėsė pavojus užsidaryti. Tai daugiausia baimino VLB valdybą ir vertė ją galvoti, kas bus likus be gimnazijos. Esminis motyvas kurti kultūros institutą ir buvo mintis, neišlaikius gimnazijos, turėti bent vieną kultūrinę įstaigą kitokia forma.

Be to, valdybos ir lietuvių intelektualų nedžiugino bendra lituanistikos padėtis Vokietijoje. Nors beveik visuose Vokietijos universitetuose veikė Rytų Europos institutai ir seminarai, bet juose buvo daugiausia dėstoma ir tyrinėjama Rusija ir Lenkija. Ne ką daugiau Lietuva rūpinosi ir pokariu vokiečių pabėgėlių iniciatyva įkurtos mokslinės institucijos Vidurio Europos tyrinėjimams: Herderio institutas, Getingeno tyrinėjimo centras (*Göttinger Arbeitskreis*) arba Šiaurės rytų vokiškos kultūros institutas (*Nordostdeutsches Institut*). Nors kai kuriuose universitetuose vyko lietuvių kalbos kursai, tačiau baltistika platesne prasme domėjosi vos keletas profesorių. Mokslinėje spaudoje būdavo tik retkarčiais paskelbiamas vienas kitas veikalas ar straipsnis apie Lietuvą. Tad iš vokiečių nebuvo galima tikėtis, kad jie dėtų pastangas lituanistiką pagyvinti. Todėl K. Čeginskas drąsino patiems imtis iniciatyvos.

VLB valdybos sutikimą kurti kultūros institutą palengvino Vokietijos federacinės valdžios teikiama finansinė parama. Nuo XX a. septintojo dešimtmečio Vokietijos vidaus reikalų ministerija pradėjo remti ir nevokiečių pabėgėlių organizacijų kultūrinę veiklą. Ši parama pavieniams projektams buvo nedidelė, už ją reikėjo labai tiksliai atsiskaityti. Vis dėlto ir tokia nedidelė ir gana reglamentuota parama viliojo imtis iniciatyvos patiems, nes nieko nedarant nieko ir neduodavo. Tad K. Čeginsko raginimas sutapo su gana palankiomis finansinėmis sąlygomis. 1980 m. VLB valdyba įpareigojo valdybos narį kultūriniais reikalais V. Bartusevičių steigti Lietuvių kultūros institutą. Buvo numatyta, kad institutas veiks kaip savarankiška bendruomenės įstaiga. Kūrimo fazėje tarp V. Bartusevičiaus ir K. Čeginsko vestoje korespondencijoje buvo ilgai diskutuota, ar kurti teisme įregistruotą savarankišką institutą kaip draugiją su juridinio asmens statusu, kurios nariai atsakytų už institutą, ar palikti būsimą institutą bendruomenės tiesioginėje atsakomybėje. Pradžioje pirmenybė buvo teikiama savarankiškam institutui. Buvo parengtas statutas pritari-

kius jį prie vokiečių draugijų teisės. Jau įsikūrus institutui keletą kartų posėdžiuose buvo nutarta prisiregistruoti kaip draugijai, tačiau paskutiniu momentu to vis atsisakyta. Taip ir šiandien institutas yra bendruomenės atsakomybėje ir veikia kaip jos veiklos dalis, tuo tarpu gimnazija ilgainiui tapo savarankiška įstaiga. Mat išryškėjo, kad institutui patogiau prašyti paramos per bendruomenę ir veikti tiesiogiai jos rėmuose. O priimtas statusas galioja kaip veiklos gairės, jo laikomasi renkant valdybą ir pan.

Kuriant institutą buvo svarstomi jo uždaviniai ir darbo sąlygos. K. Čeginskas manė, kad svarbiausia yra įkurti institutą ir pradėti veikti, o tikslai ir uždaviniai paskui išryškėsia. Tuo tarpu V. Bartusevičius pasisakė už aiškius tikslus ir už gana tobulo statuto sudarymą, nurodydamas, kad vėliau bus sunku ką nors pakeisti. K. Čeginskas ragino turėti bent vieną apmokamą darbuotoją, bet V. Bartusevičius jau tada realiai mąstė, kad bendruomenė tam niekuomet neturės lėšų, todėl pagrindinį darbą gali dirbti tik tokie asmenys, kurie užsidirba duoną kitur. 1981 m. kovo 7 d. VLB valdybos sušauktame steigiamajame susirinkime dalyvavo aštuoni asmenys. Jie įkūrė institutą ir tapo pirmaisiais jo nariais. Į instituto valdybą buvo išrinkta: V. Bartusevičius vedėju, dr. Jonas Norkaitis jo pavaduotoju ir K. Čeginskas sekretoriumi. Po metų J. Norkaitis pasitraukė iš pareigų ir jo vieton buvo išrinktas dr. Vilius Lėnertas. Tokios sudėties valdyba liko iki 1999 m., kai Arthuras Hermanas pakeitė K. Čeginską. Kontrolieriaus pareigas perėmė Petras S. Odinis, kuris jas atlieka ir šiandien.

Steigiamasis susirinkimas priėmė statutą, kuriame buvo numatyti tokie instituto tikslai:

- 1) skatinti ir tvarkyti lietuvių kultūrinę veiklą Vokietijoje;
- 2) palaikyti ryšius su kitomis organizacijomis ir kultūros veikėjais;
- 3) remti ir derinti kūrybinę iniciatyvą;
- 4) rūpintis nuolatiniu vokiečių ir lietuvių kultūriniu bendradarbiavimu.

Kaip matome, tai labai platūs veiklos barai, kuriuos nuveikti neįstengtų net keli etatiniai darbuotojai. Tai jautė ir įkūrėjai, ilgai diskutuodami, kaip pradėti darbą. Buvo numatyta pirmiausia imtis mažiausiai darbo reikalaujančios veiklos. Lengvesni darbai – tai archyvo įsteigimas, leidinių serijos leidimas ir suvažiavimų organizavimas. Po pusmečio buvo nuspręsta dar įrengti lituanistinę biblioteką. Visi šie darbai tęsiami ir šiandien. Su mažomis išimtimis nebuvo imtasi kitų uždavinių.

Pirmasis pranešimas buvo perskaitytas steigiamajame suvažiavime. K. Čeginskas kalbėjo apie Lietuvos pogrindžio spaudą. Pirmasis metinis suvažiavimas vyko dar tų pačių metų gruodžio mėnesį. Buvo perskaityti keturi pranešimai. Pirmuose suvažiavimuose buvo skaitomi tik lietuviški pranešimai labai ribotam klausytojų būreliui. Antai pirmuosius dvejus metus susirinko po 16 asmenų, daugiausia gimnazijos darbuotojų. Net ir pasikviestas vokietis baltistas Jochenas D. Range kalbėjo lietuviškai. Nuo 1984 m. pradėta įtraukti ir vokiškus pranešimus, kasmet jų skaičių

didinant. Keletą metų buvo skaitomi šeštadienį priešpiet lietuviški, popiet – vokiški pranešimai. Pradėjus dalyvauti vokiečiams pranešėjams, pradėjo lankytis vokiečiai klausytojai. Dalyvių skaičius greitai didėjo: 1984 m. jų buvo 30, 1985 – 40, o pastarąjį dešimtmetį nusistovėjo tarp 50 ir 60. Suvažiavimuose Hiutenfelde vokiečiai sudaro beveik pusę dalyvių, o Anaberge Bonoje – net daugumą. Bet toks suvažiavimų vokietėjimas neapsiėjo be protestų. Sulaukta net piktų laiškų, kad lietuviškai įstaigai derėtų laikytis lietuvių kalbos, jos atsisakant kenkiama lietuvybei. Vis dėlto instituto valdybai stengiantis stiprinti vokiečių ir lietuvių bendravimą, taip pat siekiant pripažinimo vokiečių mokslo pasauly, nebuvo kito pasirinkimo. Be to, pritraukiant vokiečius mokslininkus bendra suvažiavimų pranešimų kokybė ryškiai pagerėjo. Šiandien galima tvirtinti, kad LKI suvažiavimų kokybė ne ką nusileidžia panašioms vokiečių moksliniams suvažiavimams, tik institutas neįstengia suteikti vokiečiams įprastų suvažiavimo vietos patogumų. Hiutenfelde trūksta geresnio viešbučio. Norint pernaktoti, reikia ieškoti viešbučio kitur, o tai trukdo ilgiau pasėdėti ir pabendrauti.

Nepaisant to, per dvidešimt metų beveik visi Vokietijos mokslininkai, rašantys lietuviškomis temomis, dalyvavo instituto suvažiavimuose. 1981–1990 m. iš 74 paskaitininkų buvo 21 išeivis, perskaitęs 45 pranešimus, 32 vokiečiai – 41 pranešimą ir 21 iš Lietuvos – 21 pranešimą. Pastarąjį dešimtmetį vis didėja vokiečių ir Lietuvos lektorių procentas. Tačiau suvažiavimų vertė glūdi kitur. Galima tvirtinti, kad be šių instituto suvažiavimų didelė dalis čia skaitytų pranešimų nebūtų buvę parengti ir išleisti. Ypač vokiečiams, kurie su lietuviška tematika susiduria tik atsitiktinai arba ją tyrinėja tik atskirais atvejais, pakvietimas į instituto suvažiavimą yra dažnai akstinas rimčiau padirbėti lituanistikos baruose. O dar svarbesnį vaidmenį pakvietimai turi jauniems vokiečių mokslininkams, pasirinkusiems lituanistines temas. Jiems tai beveik vienintelė proga kalbėti suinteresuotai publikai jų pasirinkta tema. Todėl 1999 m. institutas suorganizavo net specialų suvažiavimą jauniems tyrinėtojams. Nors ir šiaip beveik kiekviename suvažiavime vieną ar du pranešimus skaito doktorantai ir magistro laipsnio siekiantieji.

Pranešimų lygis pirmąjį dešimtmetį buvo dar gana nevienodas. Pasitaikydavo ir daugiau žurnalistinio pobūdžio pasakojimų, ypač lietuviškai. Bet vis labiau pereinant į vokiečių kalbą ir dalyvaujant reiklesnei publikai, šiandien retai pasitaiko silpnesnių pranešimų, juolab kad ir organizatoriai į tai kreipia daugiau dėmesio. Paprastai suvažiavimuose skaitomi įvairūs pranešimai iš istorijos, literatūros ir kitų mokslo sričių. Šalia to vis dažniau organizuojami teminiai suvažiavimai, pvz., 1994 m. apie lietuvių ir vokiečių sugyvenimą Mažojoje Lietuvoje, 1997 m. apie pirmąją lietuvišką knygą (šis suvažiavimas buvo rengtas kartu su Lietuvos Respublikos ambasada ir sulaukė ypatingo dėmesio) ir 1998 m. apie nepriklausomybės atgavimą



1918 m. Ir 2001 m. suvažiavimas skiriamas vien tik 1941 m. įvykiams. Trys suvažiavimai vyko Anabergo rūmuose Bonoje, o visi kiti – Hiutenfelde, kur galima juos pigiau suorganizuoti, bet, kaip minėta, sąlygos nėra idealios. Ilgą laiką tenkintasi tik šeštadieniniais pranešimais, bet dabar vyksta savaitgaliniai suvažiavimai nuo penktadienio vakaro iki sekmadienio pietų. Taip atsiranda daugiau progos pasikalbėti ir pabendrauti su pranešėjais ir dalyviais.

Jau instituto gyvavimo pradžioje buvo svarstoma publikacijų galimybė. Iš pradžių trūkstant pajamų pradėta leisti straipsnių rinkinių seriją sąsiuviniais. Iki 1986 m. išleisti 7 numeriai, kurie, išskyrus vieną, buvo visi lietuviškai. Daugiausia paklausos sulaukė V. Bartusevičiaus sudarytas lietuviškų organizacijų ir veikėjų adresynas, kurio išėjo dvi laidos – 1983 ir 1986 m. Kurį laiką diskutuota, ar išvis verta patiems verstis leidyba, ar neužtenka skelbti pranešimus lietuviškoje spaudoje. Vokiškus pranešimus tuo metu mielai graibstė metraščiai „Acta Baltica“ ir „Baltisches Jahrbuch“. Vis dėlto dauguma instituto narių suprato savų leidinių svarbą, nes tik tokiu būdu galima mokslo pasauliui įrodyti savo egzistenciją ir reikalingumą. Bonai sutikus paremti leidybą, nuo 1985 m. pradėti leisti „Suvažiavimo darbai“ (*Jahrestagung*). Juose spausdinami suvažiavimuose skaityti pranešimai bei vienas kitas specialiai leidiniui parašytas straipsnis. „Suvažiavimo darbuose“ skelbiami beveik tik vokiški tekstai. Leidinys sulaukia vis daugiau pripažinimo ir paklausos. Jis sunčiamas visoms didesnėms bibliotekoms Vokietijoje ir Lietuvoje, taip pat Vokietijoje asmenims, besidomintiems Lietuva. Visus pranešimus galima įsigyti ir atskirai, nes dalis tiražo būna susegama pagal tematiką. Šiuos sąsiuvinius užsisako specializuotos bibliotekos ir pavieniai asmenys, suinteresuoti tik šia tema. Labiausiai paklausūs paprastai būna straipsniai apie vokiečių ir lietuvių santykius bei apie šiandieninę Lietuvos padėtį. Daugiausia straipsnių gvildena istorines temas. Gerą trečdalį sudaro literatūros tyrinėjimai. Kiti yra iš politikos, teisės ir ekonomikos. Tačiau ne visi skaityti pranešimai būna spausdinami, nes vis dar pasitaiko, kad prelegentai neįteikia teksto arba jį išspausdina kituose leidiniuose. Bet tai jau išimtis, nes kiekvienam pranešama iš anksto, kad jo pranešimas bus skelbiamas „Suvažiavimo darbuose“.

Pradėjus kviesti vokiečių pranešėjus ir spausdinti jų straipsnius, buvo kilusi diskusija ar juos ir tada spausdinti, kai straipsnyje būna kritiškai ar net neigiamai pasisakyta apie Lietuvą. Išeivijoje tuo laiku dar netrūko įsitikinimo, kad svetimtaučiams galima pristatyti tik pozityvius Lietuvos reiškinius. Ypač vienas instituto narys oponavo vokiečių paskaitose matydamas Lietuvai neigiamų aspektų. Net geriausias Lietuvos istorikas Vokietijoje Manfredas Hellmannas tapo apkaltintas nedraugiškumu Lietuvai. To suvažiavimo apžvalgininkas tokią nuomonę paminėjo spaudoje, kiti lietuviški laikraščiai ją pakartojo. Tenka tik guostis, kad M. Hellmannas

išeivijos spaudos neskaitė. Kitų vokiečių tyrinėtojų straipsniuose rasta marksizmo įtakos. Kitą kartą pareikalauta keisti vieno straipsnio pavadinimą, nes jis sugestijuo-  
nuo-ja- skurdžią socialinę padėtį Lietuvoje. Tai buvo susiję su straipsniu apie elgetas  
Lietuvoje, pavadinimui panaudojus vieną vokišką posakį: „Vienam turtuoliui atiten-  
ka šimtas ubagų“. Skelbiant straipsnį šio pavadinimo atsisakyta. Bet šiaip instituto  
vedėjas nebuvo linkęs cenzūruoti kitataučius arba vengti pranešėjų iš Lietuvos.  
Susidarius galimybei kviestis pastaruosius, institutas tuojau tuo pasinaudojo. Pirma-  
sis pranešėjas iš Lietuvos buvo Rimvydas Valatka 1988 m., kalbėjęs apie Sąjūdžio  
susikūrimą ir laisvės siekimą.

Metinių suvažiavimų organizavimas ir pranešimų leidimas yra, be abejo, ryš-  
kiausia ir svarbiausia instituto veikla. Nuo 1988 m. suvažiavimų metu šeštadienio  
vakare vyksta koncertai. Suorganizuotos kelios parodos ar prie jų ruošimo prisi-  
dėta. Visa tai reikalauja nemažai pastangų. Du trečdaliai instituto pajamų skiriama  
kaip tik šiai veiklai. Dabar netekus federacinės vyriausybės Vidaus reikalų minis-  
terijos paramos, prisideda rūpestis kiekvienam suvažiavimui ir leidiniui surasti pa-  
ramos. 2001 m. suvažiavimą parems Heseno krašto vyriausybė. Be to, šis suvažia-  
vimas organizuojamas kartu su Šiaurės rytų vokiečių kultūros institutu, kuris prisideda  
ir prie finansavimo. Tad nėra to blogio, kuris neišeitų į gera. Norint gauti paramos,  
teks dar daugiau kreipti dėmesio į suvažiavimų kokybę, o tai galų gale išeis insti-  
tutui į naudą. Tikimasi ateityje sulaukti paramos iš Lietuvos vyriausybės bei fondų.

Kiti konkretūs instituto darbai vyksta daugiau tyliai, visuomenės ne taip paste-  
bimi, bet reikalaujantys ne mažiau triūso. Tai archyvo ir bibliotekos sudarymas ir  
tvarkymas. Archyvo įrengimas buvo numatytas jau steigiamajame susirinkime tuo  
labai rūpinantis VLB valdybai. Senos bylos ir kai kurie vertingi palikimai gulėjo  
sumesti Renhofo pilies palėpėje. Niekas nerinko apylinkių ir organizacijų bylų.  
Nors pavieniai privatūs asmenys sukaupdavo vertingos lituanistinės archyvinės me-  
džiagos, bet jiems mirus ji būdavo paprastai išmetama į sąšlavynus. Tad VLB  
valdyba tikėjosi, kad institutas išspręs šią problemą. Tam ji pilyje paskyrė du kam-  
barius. Ten pradėta kaupti bylas. Andrius Šmitas apsiėmė prižiūrėti archyvą. Būda-  
mas Vasario 16-osios gimnazijos mokytoju ir greitai tapęs jos direktoriumi, jis  
neturėjo laiko pats tvarkyti archyvą. 1984 m. pilis degė, bet, laimė, ta dalis, kur  
buvo institutas, nenukentėjo. Tačiau iš palėpių dar vis neperkeltos bylos sudegė.  
1988 m. atstačius pilį, institutas gavo jau septynis didelius kambarius, kur užteko  
vietos archyvui ir bibliotekai. Archyvas gana greitai gausėjo. Surinktos apylinkių  
bendruomenės ir gimnazijos bylos. Jau 1983 m. vertingos medžiagos perdavė A. Ge-  
rutis. Jam mirus, našlė institutui perleido didelę palikimo dalį, išskyrus diplomatinį  
archyvą, kuris buvo perkeltas į Romą. Su A. Geručio archyvu perimta ir nemaža  
Juozo Gabrio archyvo dalis. Dabar archyvą sudaro 120 dėžučių su VLB valdybos

ir apylinkių, 192 dėžučių su katalikų sielovados ir 200 dėžučių su A. Geručio bylomis, taip pat kiti mažesni palikimai. Ilgą laiką visa tai gulėjo dėžėse ir aplanuose, nes niekas nenorėjo dirbti juodo ir neapmokamo darbo. Tik 1994 m. į Hiutenfeldą atsikėlęs Liudas Kairys pasisiūlė archyvą sutvarkyti. Turėdamas patirties, jis per ketverius metus sutvarkė archyvą ir viską sudėjo pagal turinį į dėžutes. Deja, 1999 m. L. Kairys mirė, ir archyvas vėl neteko savo prižiūrėtojo. Vis dėlto dabar archyvas yra sutvarkytas ir juo galima naudotis. Nors medžiaga nėra katalogizuota, bet ant dėžučių surašytas jų turinys.

Galima svarstyti, kiek prasminga laikyti tokius archyvus išveivijoje ir ar nebūtų prasmingiau ir LKI archyvą perduoti, sakykime, Išeivijos institutui Kaune. Išeivijoje dar vis delsiama perleisti archyvus Lietuvai, dar vis nenorima skirtis su savo praeitimi, prisibijant, kad ir Lietuvoje tie archyvai gali užsigulėti ir kad jais niekas nesinaudos. Gal tikrai nėra reikalo skubėti. Ilgainiui viskas išsispręs savaime, nes išveivijoje ilgai neišsilaikys jokia įstaiga. Gal išties prasmingiau panaudoti išveivijoje dar veikiančius archyvus palikimams rinkti iš anksto numatant vėliau viską perduoti Lietuvoje įrengtam centriniam išveivijos archyvui.

Šalia archyvo netrukus pradėjo veikti lituanistinė biblioteka. Gimnazija jau turėjo biblioteką, bet ji neatitiko mokslinių reikalavimų. 1982 m. buvo gauta dr. Jono Griniaus 1200 tomų biblioteka, 1984 m. – didelė dalis A. Geručio bibliotekos – 2000 tomų. Vėliau buvo perduota mažesnių privačių bibliotekų ir apylinkių knygynėlių. Biblioteka greitai augo. Dirbdamas ne per toli, Heidelberge, lyg ir jaučiau pareigą perimti instituto bibliotekos tvarkymą. Nuo 1983 m. pradėjau instituto knygas kataloguoti, įtraukti jas į Heidelbergo universiteto bibliotekos bendrą katalogą ir į centrinius Rytų Europos katalogus Herderio institute Marburge ir Prūsijos valstybinėje bibliotekoje Berlyne. Nuo 1998 m. knygos kataloguojamos *online* elektroniniame Pietvakarių Vokietijos bibliotekų kataloge, taigi jas galima rasti ir užsisakyti per internetą. Heidelbergo universiteto biblioteka visada rėmė šį darbą ir neprašė mokėti už paslaugas, nors privačioms bibliotekoms tai yra įstatymo numatyta.

Biblioteka daugiausia gausėja iš palikimų. Niekomet nebuvo pinigų knygoms pirkti. Peržiūrint palikimus, pamatyta, kad daugėja dubletų, nes beveik visos privačios išveivų bibliotekėlės turi maždaug tas pačias išveivijoje išleistas knygas ir iš Lietuvos padovanotus sovietinius leidinius. Dubletų neišmetėme. Jie mums labai pravertė. 1989 m. LKI bibliotekoje lankėsi Lietuvos nacionalinės bibliotekos direktorius dr. Vladas Bulavas. Su juo buvo susitarta išveivijos knygų dubletus perleisti Martyno Mažvydo nacionalinei bibliotekai, o ši prižadėjo mums siųsti svarbesnius Lietuvoje išleistus leidinius. Antai 1990–1992 m. Lietuvai buvo perleista apie 1500 išveivų knygų, o mums nuo tada siunčiamos naujos mokslinės knygos ir žurnalai. Instituto bibliotekoje buvo saugoma ir prof. Antano Maceinos biblioteka, turinti per

2000 tomų. Tai daugiausia filosofinės ir teologinės vokiškos knygos, kurios instituto bibliotekai netiko. Ir šią biblioteką perėmė Martyno Mažvydo nacionalinė biblioteka, ją išlaikydama personaliniu rinkiniu.

Šiandien instituto biblioteka turi apie 10 000 knygų, iš kurių apie 6000 yra kataloguotos ir prieinamos. Deja, dar vis neturime vietoje gyvenančio darbuotojo, kuris galėtų bent keletą valandų per savaitę atidaryti biblioteką. Todėl tenkinamės knygų skolinimu per paštą. Knygų paklausa yra gana ribota, nes beveik visos yra lietuviškos, o lietuviškai skaitančiųjų Vokietijoje yra nedaug. Per metus paskoliname 50–100 knygų, o tai normaliai bibliotekai yra labai mažai. Tad ir vėl galima klausti, kiek šis darbas prasmingas. Tačiau tokių knygų ieškantys ir jų nerandantys jokiame kitoje Vokietijos bibliotekoje džiaugiasi šia galimybe. Ir instituto darbuotojai neapsieina be šių knygų. Juk sulaukiame kas savaitę po keletą įvairių užklausimų, į kuriuos atsakyti galima tik bibliotekos pagalba. Kreipiasi valdžios ir mokslo institucijos su gana specifiniais užklausa, sulaukiama genealoginių užklausimų. Galėjome padėti *Saur* leidyklai sudaryti Baltijos kraštų biografinę enciklopediją, retkarčiais padedame ruošiant parodas ir t. t. Vyksta šiokie tokie knygų mainai su kai kuriomis Vokietijos, Lietuvos ir Lenkijos bibliotekomis.

Kurį laiką institutas vertėsi jam nebūdinga veikla. Lietuvai siekiant laisvės ir Sovietų Sąjungai ją boikotuojant, tuometinis Aukščiausiosios tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis prašė padėti aprūpinti Lietuvą medikamentais. A. Bartusevičius, Ona Bartusevičienė ir keletas išeivių lietuvių gydytojų suorganizavo medikamentų vają. Per trumpą laiką surinkta iš firmų, vaistinių ir ligoninių vaistų už daugiau kaip pusę milijono markių. 1990 m. sveikatos apsaugos ministrui dr. Juozui Olekai buvo suruošta kelionė po Vokietiją, kur jis susitiko su įvairiais politikais, parlamentarais ir šelpiančiomis organizacijomis. Iki 1992 m. 5 transportai su medikamentais buvo perduoti Lietuvos sveikatos apsaugos ministerijai. Už gautas pinigines aukas buvo nupirkti vertingi medicininiai aparatai. Lietuvoje gyvenimui sunormalėjus, institutas 1995 m. nutraukė šią veiklą.

Institutas vis gauna prašymų išleisti tą ar aną knygą. Vienu laiku buvo svarstoma išleisti A. Geručio archyve saugomus V. Kudirkos laiškus. Vydūno sūnėnas Storost prašė paskelbti jo tyrinėjimus apie Vydūną. Pastaruoju laiku kreipiasi asmenys iš Lietuvos prašydami Vokietijoje išleisti knygas, kurių neva negalima Lietuvoje paskelbti. Buvo planuota išleisti Lietuvos istoriją vokiškai. Bet ir geriausi norai liko neįvykdyti neturint tam lėšų.

Nuo 1993 m. buvo keletą kartų kelta mintis institutui perimti Europos lietuviškųjų studijų savaitės organizavimą. Bet instituto vadovui atrodė, kad šalia instituto metinio suvažiavimo imtis dar vieno didelio renginio būtų institutui per daug. P. Reklaitis prašė institute įrengti muziejų, bet neturint vietoje tam pasišventusio

asmens buvo neįmanoma tai įgyvendinti. Įkūrus institutą, kai kurios veikiančios draugijos pasijuto lyg ir nereikalingos. Tuo metu gana aktyvi Lietuvos kultūros draugija net buvo pasiruošusi su institutu susijungti ar bent artimai bendradarbiauti. Ši draugija organizavo lietuviams koncertus, meno parodas ir literatūros aptarimus. Tačiau susivienijimo minties buvo atsisakyta nurodant, kad institutas yra įstaiga, o ne kokia nors draugija, ir kad jis neturi narių, išskyrus darbuotojus. Bet svarbiausia atsisakymo priežastimi reiktų laikyti instituto mokslinius siekius ir norą plėsti ryšius su vokiečiais, kas ne tiek rūpėjo draugijai. Vienu laiku buvo rimčiau diskutuota bendradarbiauti su Lietuvos tyrimo ir studijų centru Čikagoje bei su Baltų draugija Vokietijoje, bet greitai pamatyta, kad neužtenka jėgų. Visos šios organizacijos veikė daugiau ar mažiau pirmininkų ir vadovų pastangomis, neturint etatinių darbuotojų. Tad pasikeista laiškais ir leidiniais, neprieinant prie bendrų projektų ir darbų.

Dabartinėmis sąlygomis bet koks veiklos plėtimas yra sunkiai įmanomas, nes narių, kurie kartu yra daugiau ar mažiau ir darbuotojai, nedaug: dr. V. Bartusevičius, dr. K. Čeginskas (išvykęs į Švediją), Arthuras Hermannas, Jonas Kavoliūnas (išvykęs į JAV), dr. Vilius Lėnertas, dr. J. Norkaitis, P. S. Odinis, A. Šmitas. Didžiausią darbo našumą neša instituto vadovas dr. V. Bartusevičius, institutą tvarkydamas šalia savo profesijos mokykloje ir kitų pareigų bendruomenėje. Čia Vokietijoje ir iš dalies išeivijoje beveik visų lietuviškų įstaigų ir organizacijų gyvavimas, gal išskyrus didesnes bendruomenes, priklauso nuo pavienių asmenų užsiangažavimo. Jų tas darbas paprastai trunka iki gyvos galvos, nes niekas kitas nenori jo perimti. Labai dažnai nuo vieno asmens sugebėjimo organizuoti, pritraukti bendradarbių ir t. t. priklauso ir įstaigų likimas, ir veikla. Tokio reiškinio gera pusė, kad nekyla ginčų ir rietenų, bloga pusė, kad tam asmeniui negalint arba ne taip sugebant dirbti sutrinka arba net užsibaigia tos įstaigos ar organizacijos veikla. Toks pavojus gresia ir institutui, nustojus V. Bartusevičiui kada nors vadovauti. Panaši situacija bibliotekoje bei archyve, kur taip pat beveik neįmanoma rasti bendradarbių, kurie apsiimtų dirbti tokios apimties darbus šalia savo profesijos ir šeimos. Nėra jokios vilties, kad bendruomenė kada nors sugebės apmokėti nors vieną bendradarbį. Iki 2000 m. gaunama iš Bonos parama buvo numatyta tik suvažiavimams ir leidiniams, bet ne tarnautojams. Nuo 1981 iki 1990 m. institutas turėjo 66 485 markes pajamų, iš kurių vokiečių valdžia buvo skyrusi 26 079 markes, o nuo 1991 iki 1995 m. (taigi per penkerius metus) turėta 65 415 markių pajamų, iš valdžios gaunant 40 781 markę. Iš šios sumos vien suvažiavimams 1981–1990 m. buvo išleistos 26 129 ir 1991–1995 m. – 24 676 markės, o leidiniams 1981–1990 m. 16 395 ir 1991–1995 m. 18 913 markių. Pastaraisiais metais LKI kiek parėmė Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas ir Lietuvos fondas. Dabar daugiau negaunant tiesioginės valstybinės paramos iš Vokietijos tenka persiorientuoti ir kiekvienam

renginiui, leidiniui ar projektui atskirai ieškoti paramos iš įstaigų ir fondų. Visa tai reikalauja dar daugiau darbo, didesnio pasiruošimo ir kokybės gerinimo, nes paramos galima sulaukti tik ypač vertingiems renginiams.

Pabaigoje reikėtų paminėti keletą svarbesnių instituto bendradarbių, kurie tiesiogiai prisidėjo prie instituto įkūrimo ir veiklos. Pirmoje vietoje minėtinas dr. V. Barusevičius. Jis vadovauja institutui nuo pirmos dienos ir atlieka beveik visus darbus, nevengdamas ir juodo. Nepaprastai daug institutui nuveikė jo iniciatorius dr. K. Čeginskas. Jis ne tik įkalbėjo įkurti institutą, bet ir iki 1995 m. buvo jo didžiausias skatintojas ir geroji dvasia užkulisy. Jis mokėjo pozityviai vertinti kitų veiklą, paguosti ir suteikti naujų jėgų. Kiek kitokio charakterio buvo uolus patarėjas dr. P. Reklaitis. Ne kartą jis padėjo ir patarė, bet buvo linkęs greitai užsigauti ir laikėsi konservatyvių pažiūrų. Iki savo mirties 1984 m. institutą labai rėmė dr. A. Gerutis. Labai daug pagelbėjo L. Kairys, kuris paskutinius ketverius savo gyvenimo metus paskyrė institutui, čia nemokamai triūsdamas kas dieną po 4–6 valandas. Jis sutvarkė visus žurnalų rinkinius ir archyvą. Neturint instituto buveinėje nė vieno bendradarbio, nemažai su juo susijusio darbo nuveikė VLB valdybos reikalų vedėjas ir gimnazijos sekretorė. Vykstant renginiams Hiutenfelde, niekuomet neapsieita be tiesioginės gimnazijos vadovybės ir mokytojų paramos.

Turint omeny darbo sąlygas, per šiuos dvidešimt metų institutas nuveikė ne tiek jau mažai. Vis dėlto akivaizdžios ir silpnesnės instituto vietos. Silpni ryšiai buvo su mokslinėmis Vokietijos ir Lietuvos įstaigomis. Retai prisidėta prie kitų įstaigų renginių arba dalyvauta kitų įstaigų rengtuose suvažiavimuose. Archyvas ir biblioteka prieinami tik iš anksto susitarus. Neįstengta įgyvendinti kokius nors didesnius projektus. Institutas nelabai sugebėjo suteikti naujų impulsų lietuviškam kultūriniam gyvenimui Vokietijoje, nors tai buvo programoje numatyta. Neturint etatinių bendradarbių, kurie visas savo darbo jėgas galėtų skirti institutui, beveik neįmanoma didinti jo darbingumo. Reikia pasitenkinti pasiektais ir toliau tęsiamais darbais, džiaugtis kiekvienu gyvavimo metu.

### ***Priedas***

„Suvažiavimo darbų“ (*Jahrestagung*) turinys:

1985 m.:

Povilas R e k l a i t i s: Maciej Strykowski als Historiker Litauens (Motiejus Strijkovskis kaip Lietuvos istorikas), p. 9–23;

Gerhard B a u e r: Das litauische Gewohnheitsrecht (Lietuvių paprotinė teisė), p. 1–36;

Manfred K l e i n: Bettler und Bettlerwesen in litauischen Sprichwörtern (Elgetos ir elgetavimas lietuvių patarlėse), p. 25–61;

Eberhard D e m m: Die Deutsch-litauische Gesellschaft 1917–1918 (Vokiečių-lietuvių draugija 1917–1918 m.), p. 65–85;

Kajetonas J. Č e g i n s k a s: Didysis Vilniaus Seimas ir demokratinės minties raida Lietuvoje, p. 107–127.

1986 m.:

Naum O r a n s k i: Besetzung Wilnas durch Polen im Jahre 1920 (Lenkų Vilniaus užėmimas 1920 m.), p. 9–32;

Eberhard D e m m: „Ein freies Litauen in einem befreiten Europa“. Der politische Kampf des Juozas Gabrys („Laisva Lietuva laisvoje Europoje“. Juozo Gabrio politinė kova), p. 33–56;

Manfred K l e i n: Was man über den Brautschatz aus litauischen dainos erfahren kann? (Ka sužinome apie kraitį iš lietuviškų dainų), p. 57–98;

Gerhard B a u e r: Apie Lietuvos bežemius-grytelninkus, p. 99–118;

Kajetonas J. Č e g i n s k a s: Šeši krikščionybės šimtmečiai Lietuvoje, p. 141–149.

Arthur H e r m a n n: Die evangelischen Kirchen in Litauen (Evangelikų bažnyčios Lietuvoje). (1–10)

1987 m.:

Manfred H e l l m a n n: Ursachen und Folgen der Taufe Litauens (Lietuvos krikšto priežastys ir pasekmės), p. 11–32;

Paulius R a b i k a u s k a s: Die Taufe Litauens: Probleme und Auswirkungen (Lietuvos krikšto problemos ir poveikis), p. 33–54;

Hellmuth Günther D a h m s: Litauen zwischen den Großmächten 1919–1945 (Lietuva tarp didžiųjų valstybių 1919–1945 m.), p. 55–112;

Kęstutis K. G i r n i u s: Kova su vadinamaisiais buožėmis. Lietuvos valstiečių represavimas pokario metais, p. 143–168.

1988 m.:

Hermann Josef D a h m e n: Litauen, ein Land europäischer Begegnung (Lietuva kaip europinio susitikimo šalis), p. 7–20;

Andre B o j t á r: Die Postmoderne und die Literaturen Mittel- und Osteuropas (Postmodernizmas ir Vidurio bei Rytų Europos literatūros), p. 21–34;

Friedrich S c h o l z: Elemente der Volksdichtung in der litauischen Kunstdichtung (Liaudies kūrybos elementai lietuvių grožinėje literatūroje), p. 35–52;

Rimvydas V a l a t k a: Der Juni in Litauen: Erinnerungen, Hoffnungen, Visionen (Birželis Lietuvoje: atsiminimai, viltys, vizijos), p. 53–60;

Vincas B a r t u s e v i č i u s: Entwicklungen in Litauen 1988–1989 (Lietuvos raida 1988–1989 m.), p. 61–97.

1989/1900 m.:

Helmut N e u b a u e r: Groß-Novgorod zwischen Litauen und Moskau (Novgorodas tarp Lietuvos ir Maskvos), p. 9–24;

Povilas R e k l a i t i s: Schloß „Romuva“. Gedanken zur Errichtung einer Museumsabteilung des Litauischen Kulturinstituts im Schloß Rennhof („Romuvos“ pilis. Mintys įkurti muziejų Lietuvių kultūros institute), p. 25–36;

Jerzy B a h r: Lietuvių ir lenkų santykiai, p. 37–48;

Harry S t o s s u n: Die Umsiedlung der Deutschen aus Litauen (Lietuvos vokiečių repatriacija 1941 m.), p. 49–64;

Arthur H e r m a n n: Litauendeutsche zwischen Litauen und Deutschland (Lietuvos vokiečiai tarp Lietuvos ir Vokietijos), p. 65–80;

Vytautas P l e č k a i t i s: Die Memellandfrage gestern und heute (Klaipėdos krašto problema vakar ir šiandien), p. 81–94;

Boris M e i s s n e r: 50 Jahre Okkupation und Annexion der baltischen Staaten (50 metų baltų valstybių okupacija ir aneksija), p. 95–106;

Kajetonas J. Č e g i n s k a s: Lietuvos laisvės kovų penkiasdešimtmetis. 1940–1990, p. 107–120.

1991 m.:

Arthur H e r m a n n: Die historische Forschung über Litauen in der Bundesrepublik (Lietuvos istoriografija Vokietijoje). (1–22)

Friedrich W a i t z v o n E s c h e n: Die Zukunft der baltischen Nationen als Mitglieder der internationalen Staatengemeinschaft (Baltų kaip tarptautinės valstybių sąjungos narių ateitis), p. 29–46;

Jonas N o r k a i t i s: Versuch einer Einführung in die Wirtschaftsproblematik Litauens (Įvadas į Lietuvos ūkio problematiką), p. 47–56;

Vincas B a r t u s e v i č i u s: Entwicklungen in Litauen 1990–1991 (Lietuvos raida 1990–1991 m.), p. 57–195.

1992 m.:

Audronė B a r ū n a i t ė- W i l l e k e: Die Prussen in der deutschen Literatur seit der Romantik (Prūsai vokiečių literatūroje nuo romantikos laikų), p. 7–28;

Rainer H e r f u r t h: Aspekte des Widerstandes in Litauen verglichen mit den Bewegungen in Lettland und Estland (Pasiapriešinimas Lietuvoje, palyginti su Latvija ir Estija), p. 29–38;

Kajetonas J. Č e g i n s k a s: Partizanų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, p. 39–64;

Vincas B a r t u s e v i č i u s: Lietuviai tremtiniai Vokietijoje 1944–1950 m., p. 65–114;

Zehn Jahre Litauisches Kulturinstitut in Deutschland (10 metų Lietuvių kultūros institutui Vokietijoje), p. 115–132.

1993 m.:

Liane K l e i n: Zur Verbreitung litauischer Literatur in Deutschland. Ein literarhistorischer Rückblick (Lietuvių literatūros paplitimas Vokietijoje), p. 9–22;

Joachim T a u b e r: Quellen zur Geschichte des Memelgebietes 1923–1939 im litauischen Staatsarchiv in Vilnius (Šaltiniai apie Klaipėdos krašto 1923–1939 m. istoriją Lietuvos valstybės archyve Vilniuje), p. 23–38;



Zenonas N a m a v i č i u s: Die Verfassung der Republik Litauen. Verfassungsgeschichte, Menschenrechte, Staatsaufbau (Lietuvos konstitucija: istorija, žmogaus teisės, valstybės struktūra), p. 39–52;

Thomas B a r t u s e v i č i u s: Probleme der Systemtransformation am Beispiel der Wirtschaft der Republik Litauen (Ekonominės transformacijos problemos Lietuvoje), p. 53–120;

Vincas B a r t u s e v i č i u s: Entwicklungen in Litauen 1992–1993 (Lietuvos raida 1992–1993 m.), p. 120–190.

1994 m.:

Leonas S t e p a n a u s k a s: Im Gespräch mit alten Memelländern. Erinnerungen, Briefe, Dokumente (Besikalbant su senaisiais klaipėdiečiais), p. 11–22;

Ulla L a c h a u e r: „Zwischen zwei Feuern“. Die Lebensgeschichte der preussischen Litauerin Lena Kondratavičienė, geborene Grigoleit (Tarp dviejų ugnių. Prūsijos lietuvės Lenos Kondratavičienės, gim. Grigoleit, gyvenimas), p. 23–24;

Ruth K i b e l k a: Deutsch geboren-litauisch adoptiert. Wolfskinder in Litauen (Vokiečiais gimę – lietuvių adaptuoti. Vilkų vaikai Lietuvoje), p. 35–52;

Gerhard B a u e r: Deutsch-litauische Sprachbeziehungen und nationale Identität im Memelland (Vokiečių ir lietuvių kalbiniai santykiai bei tautinis identitetas Klaipėdos krašte), p. 53–78;

Manfred K l e i n: Vom „kvieslys“ zum „Platzmeister“. Aus dem Leben mit zwei Sprachen in Preussich-Litauen (Nuo kvieslio iki platzmeisterio. Iš gyvenimo Prūsijos Lietuvoje su dviem kalbomis), p. 74–98;

Arthur H e r m a n n: Der memelländische Kirchenstreit von 1919 bis 1925. Die Kontrahenten und ihre Motive (Klaipėdos krašto bažnytinis ginčas 1919–1925 m.), p. 99–120.

1995 m.:

Wiebke S c h ö p p e r: Die Minderheitenproblematik in den Baltischen Staaten. Ein Strukturproblem im Transformations- und Demokratisierungsprozess (Mažumų problematika Baltų valstybėse), p. 11–92;

Thomas B a r t u s e v i č i u s: Die wirtschaftliche Entwicklung in Litauen seit 1993 (Lietuvos ekonominė raida po 1993 m.), p. 93–114;

Vacys M i l i u s: Deutschsprachige Untersuchungen der litauischen Volkskultur in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts und im 20. Jahrhundert (Vokiečių atlikti lietuvių liaudies kultūros tyrinėjimai XIX a. antrojoje pusėje ir XX a.), p. 115–130;

Programm der Veranstaltungen zum 450. Jahrestag der Herausgabe des ersten litauischen Buches von Martynas Mažvydas (450 metų pirmosios lietuviškos knygos jubiliejaus renginių programa), p. 131–160.

1996 m.:

Vydas D o l i n s k a s: Die konföderierte Adelsbewegung im Großfürstentum Litauen 1768–1772 (Bajorijos konfederacinis sąjūdis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1768–1772 m.), p. 1–34;

Arthur H e r m a n n: Die Zeit der Wirren in der Evangelisch-Lutherischen Kirche Litauens 1915–1928 (Suirutės laikai Lietuvos liuteronų bažnyčioje 1915–1928 m.), p. 35–54;

Dalia G a r g a s a i t ė: Das Schicksal der Bibliothek des Professors Adalbert Bezenberger (Profesorius Adalberto Bezenbergerio bibliotekos likimas), p. 55–64;

Janina J a k e l a i t y t ė: Das Litauische im diplomatischen Verkehr. Probleme und Aufgaben (Lietuvių kalba diplomatinuose susirašinėjimuose), p. 65–82;

Vincas B a r t u s e v i č i u s: Entwicklungen in Litauen 1994–1997 (Lietuvos raida 1994–1997 m.), p. 83–142;

Jurgis G i m b u t a s: Pokario UNRRA universitetas Muenchene, p. 143–158.

1997 m.:

Friedrich S c h o l z: Mažvydas und die litauische Literatur. Zum 450. Jahrestag des Erscheinens des ersten litauischen Buches (Martynas Mažvydas ir lietuvių literatūra), p. 13–34;

Hannes K ä s t n e r: Kirchenlied und Katechismus in der frühen Reformationszeit und ihre Bedeutung für Unterricht und Kultus (Giesmė ir katekizmas ankstyvojoje reformacijos epochoje ir jų reikšmė mokyklai ir kultui), p. 35–54;

Zigmas Z i n k e v i č i u s: Die sprachlichen Grundlagen der Schriften von Martynas Mažvydas (Martyno Mažvydo raštų kalbiniai pagrindai), p. 57–72;

Jurgis M a l i š a u s k a s: Die Vorworte der ersten prussischen und litauischen Katechismen (Pirmųjų prūsiškų ir lietuviškų katechizmų pratarmės), p. 73–86;

Ingė L u k š a i t ė: Die Reformation in Litauen: Das Zeitalter der Entstehung neuer Kulturelemente (Reformacija Lietuvoje: naujų kultūrinių elementų susidarymo laikotarpis), p. 87–108;

Dietmar W i l l o w e i t: Protestantismus in Žemaitija während des konfessionellen Zeitalters (Protestantizmas Žemaitijoje konfesijų laikotarpiu), p. 109–128;

Juozas M a r c i n k e v i č i u s: Auf der Suche nach Archivalien und alten Druckwerken in Ostpreussen nach dem Zweiten Weltkrieg (Archyvinių dokumentų ir senųjų leidinių ieškojimas Rytų Prūsijoje po Antrojo pasaulinio karo), p. 129–146;

Domas K a u n a s: Fest des 450. Jahrestages der Herausgabe des ersten litauischen Buches (Pirmosios lietuviškos knygos 450 metų jubiliejus), p. 147–158.

1998 m.:

Eberhard D e m m: Die Unabhängigkeitserklärung vom 16. Februar 1918: Ein nationaler Mythos der Litauer (1918 m. vasario 16 d. nepriklausomybės aktas: tautinis lietuvių mitas), p. 7–28;

Michael K o h r s: Entstehung und Entwicklung der litauischen Parteien bis 1926 (Lietuvių partijų susidarymas ir raida iki 1926 m.), p. 29–60;

Zenonas B u t k u s: Diplomatische Zusammenarbeit Deutschlands und der UdSSR in den baltischen Staaten 1920–1939 (Vokietijos ir Sovietų Sąjungos diplomatinis bendradarbiavimas baltų valstybėse 1920–1939 m.), p. 61–90;

Andreas H o l l s t e i n: Zwischen Präsidialismus und Parlamentarismus. Die litauischen Verfassungen im 20. Jhd. (Tarp prezidentinės ir parlamentinės tvarkos. XX a. Lietuvos konstrukcijos), p. 91–144;

Sven E k d a h l: „Flucht der Litauer“ in der Schlacht bei Tannenberg (Lietuvių pabėgimas Žalgirio mūšyje), p. 145–168;

Sven E k d a h l: Das Problem der Entmythologisierung der nationalen Geschichtsschreibung über die Schlacht bei Tannenberg (Tautinių istoriografijų Žalgirio mūšio entmitologizavimo problema), p. 169–180.

1999 m.:

Yvonne L u v e n: Der Kult der Hausschlange bei Letten und Litauern (Žalčio kultas pas latvius ir lietuvius), p. 11–50;

Martin J u n g r a i t h m a y r: Der Staat und die katholische Kirche in Litauen nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs (Valstybė ir Katalikų Bažnyčia Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo), p. 51–86;

Christina-Judith N i k o l a j e w: Atheistische Propagandabroschüren Sowjetlitauens (Ateistinės propagandinės brošiūros sovietinėje Lietuvoje), p. 87–112;

Gintautas K a r n u š e v i č i u s: Der litauische Adel in der Epoche Vytautas des Großen (Lietuvių bajorija Vytauto valdymo metais), p. 113–136;

Silva P o c y t é: Die kulturelle Tätigkeit der Kleinlitauer 1871–1914 (Mažlietuvių kultūrinė veikla 1871–1914 m.), p. 137–152;

Tobias H. I r m s c h e r: Verfassungsgebung und verfassungsgebende Gewalt in Litauen 1989–1992 (Konstitucija ir konstitucijos parengiamieji organai Lietuvoje 1989–1992 m.), p. 153–186.

2000 m.:

Gerd-Bodo v o n C a r l s b u r g: Heidelberg und Vilnius. Stätten des Geistes, der Kultur, Romantik, Literatur, Wissenschaft, Architektur, Kunst... (Heidelbergas ir Vilnius), p. 13–28;

Joachim T a u b e r: Anwalt der Balten? Die deutsch-litauische Beziehungen 1990–2000 (Baltų užtarėjas? Vokiečių ir lietuvių santykiai 1990–2000 m.), p. 29–50;

Arthur H e r m a n n: Der Streit deutscher Okkupationsbehörden und die Einsetzung litauendeutscher Pfarrer 1942–1944 (Vokiečių okupacinių įstaigų ginčas ir Lietuvos vokiečių kunigų paskyrimas), p. 51–76;

Manfred K l e i n: Wer war Anna Jogszis? J. D. H. Temmes „Bilder aus Litthauen“ (Kas buvo Anna Jogszis?), p. 77–94;

Rüdiger R i t t e r: Der Komponist Stanisław Moniuszko zwischen polnischer, litauischer und weißrussischer Nationalbewegung (Kompozitorius Stanisławas Moniuszko tarp lenkų, lietuvių ir baltarusių tautinio judėjimo), p. 95–112;

Eberhard D e m m: Nationalistische Propaganda und Protodiplomatie als ethnisches Geschäft: Juozas Gabrys, die „Union des Nationalites“ und die Befreiung Litauens 1911–1919 (Nacionalistinė propaganda ir pirminė diplomatija kaip etnis reikalas: Juozas Gabrys, „Union des Nationalites“ ir Lietuvos išlaisvinimas 1911–1919 m.), p. 113–266;

Aldona S t e m p u ž i e n ė: Paskutiniai žodžiai Juozui Pivoriūnui (1923–1999), p. 267–272;

2001 m. suvažiavimo programa (straipsniai dar neskelbti):

Joachim T a u b e r: 14 Tage im Juni 1941. Zur kollektiven Erinnerung von Litauern und Juden (14 dienų 1941 m. birželyje. Apie lietuvių ir žydų prisiminimą).

Alfonas E i d i n t a s: Litauische Stereotypen über den „jüdischen Bolschewismus“ 1940–1941 (Lietuvių stereotipai apie „žydiškąjį bolševizmą“ 1940–1941 m.).

Valentinas B r a n d i š a u s k a s: Der Juni 1941 in Litauen: Kontroversen der Forschung (1941 m. birželis Lietuvoje: tyrinėjimų kontroversijos).

Christoph D i e c k m a n n: Die deutsche Besatzungspolitik in Litauen (Vokiečių okupacinė valdžia Lietuvoje).

Wolfram W e t t e: SS-Standartenführer Karl Jäger, Kommandeur der Sicherheitspolizei in Kaunas. Eine biographische Skizze (SS-štantartos vadas Karlas Jaegeris Kaune).

Arūnas B u b n y s: Die litauischen Hilfspolizeibataillone und der Holocaust (Lietuvių policija ir holokaustas).

Gauta 2001 balandžio mėn.

Arthur H e r m a n n (g. 1944). Heidelbergo universiteto Teologijos fakulteto bibliotekos darbuotojas. Tyrinėjimų kryptis – evangelikų bažnyčių istorija XX a.; vokiečių ir lietuvių santykiai XX a.

C. M. v. Weber-Str. 14, 69245 Bammental.

el. paštas: Arthur.Hermann@urz.uni-heidelberg.de

## LIETUVA ANTRAJAME PASAULINIAME KARE

### Tyrimo programos pristatymas

**Motyvacija.** Viešas istorinio tyrimo programos pristatymas Lietuvos moksliniame gyvenime nėra įprastas dalykas, ir jau vien tai yra tam tikro barjero peržengimas. Tačiau kitas barjeras – pagrindinis ir kur kas sunkesnis – pradėti kompleksiskai bei komparatyvistiškai tirti Lietuvos padėtį Antrojo pasaulinio karo metais. Ir būtent pastarasis barjeras suponuoja pirmąjį – pateikti viešam svarstymui tai, kas turėtų būti padaryta, kartu susivokiant, kodėl tai nebuvo padaryta anksčiau.

Žinomas istorizmo cinizmas, kad didžiausio susidomėjimo paprastai susilaukia tie istorijos momentai, kurie susiję su maksimaliomis žmogiškų galių įtampomis bei sąnaudomis – karai, revoliucijos, perversmai, užkariavimai ir pan., nepaisant to, kad tie momentai dažniausiai reiškia masinės žmonių žūtis bei tragedijas. Lietuvos istorijoje toks momentas būtų Antrasis pasaulinis karas, bet nušviestas jis kol kas aiškiai nepakankamai. Ir reikalas ne tas, kad tai temai apskritai būtų trūkę dėmesio – jo kai kuriais atžvilgiais net per daug. Tačiau kai tas dėmesys įgydavo tendenciją virsti istorinėmis studijomis, šioms paprastai galima būdavo konstatuoti nepilnumą, tendenciją, stereotipų kompleksus.

Jeigu turėsime omeny lietuvių istorikus, kuriems objektyviai dabar tenka atstovauti Lietuvos istorijos mokslui, tai šiuo atžvilgiu galima pasakyti, kad jiems moralinius bei metodologinius sunkumus kėlė trys aplinkybės. Pirmą aplinkybę būtų ta, kad per Antrąjį pasaulinį karą, tiksliau, per nacių okupacijos laikotarpį Lietuvoje, galima sakyti, buvo sunaikinti žydai kaip istorinė etnokultūrinė Lietuvos visuomenės dalis ir kad juos sunaikinant dalyvavo ir lietuviai kaip kita istorinė etnokultūrinė Lietuvos visuomenės dalis. Jeigu prie tos tragedijos, vadinamos holokaustu, dar pridėsime lenkų bei vokiečių – vėlgi istorinių Lietuvos etnokultūrų – eliminavimą, tai susidursime su reiškiniu – arba kitaip sakant – su prielaida, kad Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais vyko dar vienas karas – karas tarp tautų, tarp bendrapiliečių. Nepaisant to, kad tokia prielaida lietuviams tikrai nėra maloni, čia pat iškyla antra iš minėtų aplinkybių: lietuvių tautai Antrasis pasaulinis karas, pareiklavęs didelių gyventojų netekčių, padidino nacionalinę teritoriją – bene vienintelei iš kitų į karo verpetą įsuktų tautų, gal tik išskyrus rusus. Tačiau šalia to Antrasis pasaulinis karas lietuvių tautai, priešingai nei daugumai kitų tautų, neatkūrė valstybingumo. Ir tai būtų trečia aplinkybė.

Nereikėtų stebėtis, kad tokia aplinkybių samplaika ideologizuotam modernizmo epochos istorikui buvo nepakeliama vertybinė perkrova. Tačiau šiandien jau kiti laikai. Nebėra vergavimo ideologijai bei stereotipų, bet reikia atviro, moralaus ir kompleksinio istorinių problemų tyrimo.

**Istoriografinės inspiracijos.** Tyrimai, aišku, bus atliekami ne tuščioje vietoje. Literatūra, kurioje vienaip ar kitaip atsispindi Lietuva Antrajame pasauliniame kare, yra pakankama, kad inspiruotų esminių problemų formulavimą.

Viena iš tų problemų – kas ir kaip lėmė, kad Lietuva bei kitos dvi Baltijos valstybės turėjo išnykti iš tarptautinės politinės bendrijos. Vakarų šalių istorikai, rašę šiuo klausimu, vadovavosi tuo, kad nei JAV prezidentas F. D. Rooseveltas, nei Didžiosios Britanijos premjeras W. Churchillis nesutiko pripažinti Baltijos valstybių aneksijos ir kad, vadinasi, „naujo Miuncheno“ dėl Baltijos valstybių nebuvo, o dėl aneksijos visa atsakomybė tenkanti J. Stalinui. Tačiau iš tų pačių istorikų pateiktos medžiagos matyti, kad Stalinas veikė atsižvelgdamas į Vakarų valstybių poziciją ir kad Miunchenas dėl Baltijos valstybių – tegul ir nepasirašytas, bet faktinis – buvo<sup>1</sup>. Tad kiltų klausimas – ar Lietuvos, kaip ir kitų dviejų Baltijos valstybių, išnykimo galų gale nelėmė bendras didžiųjų valstybių interesas atsikratyti jomis kaip nereikalingomis? O jeigu toks bendras interesas buvo, tai kodėl jis atsirado?

Antroji problema – holokausto Lietuvoje bei su ja susijusi lietuvių ir žydų dilema. Beje, lietuviškoje radikalios varianto interpretacijoje tokios dilemos apskritai nėra. Čia centrinė vieta tenka 1941 m. birželio sukilimui, kurio metu buvusi atkurta Lietuvos valstybė, o lietuviai – „atgavę orumą“<sup>2</sup>. Tuo tarpu analogiškoje žydiškoje interpretacijoje lietuvių vadinamasis sukilimas traktuojamas kaip holokausto simbolis, kuomet „žiurkės išlindusios iš urvų ir ėmusios pulti žmones“<sup>3</sup>. Liberalia nuostata atlikti holokausto Lietuvoje tyrimai, regis, tik priartėjo prie minėtos lietuvių ir žydų dilemos sprendimo<sup>4</sup>. Likėtų atviras klausimas – kodėl būtų

<sup>1</sup> D. K i r b y, *Morality or Expediency?, The Baltic States in Peace and War 1917–1945*, ed. by V. S. Vardys and R. Misiūnas, Pensilvania, 1978; R. A. S c h n o r f, *The Baltic States in US – Soviet Relations 1939–1942*, *Lithuania*, 1966; L. J u d a, *United States Nonrecognition of the Soviet Union's Annexation of the Baltic States. Politics and Law*, *Journal of Baltic Studies*, 1975, vol. VI, No. 1; A. F e i s, *Churchill, Roosevelt, Stalin*, New York, Princeton, 1966; B. M a k a u s k a s, *Didžiųjų pasaulio valstybių požiūris į Baltijos valstybes II pasaulinio karo metu*, *Lituanistica*, 1996, Nr. 3(27).

<sup>2</sup> A. L i e k i s, *Lietuvos laikinoji vyriausybė (1941 06 22 – 08 05)*, Vilnius, 2000.

<sup>3</sup> A. С л а в и н а с, *Гибель Помпеи*, Тель-Авив, 1997.

<sup>4</sup> S. S u ž i e d ė l i s, *Penkiasdešimt metų praėjus: lietuvių tautos sukilimo ir laikinosios vyriausybės istorijos interpretacijų disonansai*, *Metmenys*, 1991, Nr. 61; L. T r u s k a, *Ir atleisk mums mūsų tėvų bei senelių nuodėmes: (Apie holokaustą Lietuvoje 1941 m.)*, *Kultūros barai*, 1999, Nr. 5–6; V. B r a n d i š a u s k a s, *Lietuvių ir žydų santykiai 1940–1941 metais*, *Darbai ir dienos*, Kaunas, 1996, Nr. 2(11); *Lietuvos žydų žudynių byla: Dokumentų ir straipsnių rinkinys*, sudarė

Lietuvoje žydai per palyginti trumpą laikotarpį – per 1941 m. antrą pusmetį – buvo taip totaliai išžudyti? To klausimo įvairiems aspektams tirti (pvz., vienas iš tų aspektų būtų žydų žudymo mechanizmo Lietuvos provincijoje nušvietimas) bendrą koordinacinių sistemą, matyt, turėtų sudaryti du svarbiausi kriterijai: horizontalus – geopolitinis ir vertikalus – moralinis.

Pagaliau trečioji problema susijusi su lietuvių kaip politinės bendruomenės identifikavimu. Žinoma, kad vokiečių generalinis komisaras A. Rentelnas lietuvių nelaikė vadinamąja valstybine tauta, o tik valstiečiais, kuriuos nesunkiai būtų galima integruoti į vokiečių tautą<sup>5</sup>. Kita vertus, savo komisarinį valdymą lietuviams planavo įvesti ir kai kurie lenkų politikai<sup>6</sup>. Taigi akivaizdu, kad pažiūrėti loginė išvada – Lietuvoje įvestas sovietinių komisarų valdymas – reikalautų mokslinio kvestionavimo.

**Tikslai.** Prieš pradėdant konkrečiai pristatyti tyrimo programą, pirmiausia reiktų aptarti tikslus. Jie, be abejo, dabar gali būti tik orientaciniai ir tyrimo eigoje plėstųsi. Reikia turėti omeny, kad Antrasis pasaulinis karas Lietuvai – tai ne vien nacių okupacija, nors toks įvaizdis čia stipriausias. Karo pradžioje Lietuva buvo nepriklausoma valstybė ir Lietuvos valstybingumo klausimas – kaip pagrindinio lygio vertybė – turėtų, matyt, būti ta gija, kuri programoje susietų visus kitus klausimus bei padėtų juos spręsti. Valstybingumo klausimo iškėlimas į pirmą vietą nėra kokios nors apologetikos steitizmui apraiška. Mokslinės analizės požiūriu tai, regis, būtų pats parankiausias indikatorius identifikuojant Lietuvą kaip santykinai mažą politinį veiksnių tarptautiniame bei geopolitiniame kontekste, kuris suponavo procesus pačioje Lietuvoje.

Taigi, skaidant temą į išorinį bei vidinį aspektus, darbo tikslai grupotini maždaug tokia tvarka:

1. Nušviesti didžiosios politikos sprendimus bei poveikį, Antrojo pasaulinio karo metais lėmusius:

- a) Lietuvos geopolitinę priklausomybę po karo;
- b) Lietuvos teritorijos suformavimą;

A. Eidintas, Vilnius, 2001; A. B u b n y s, Mažieji Lietuvos žydų getai ir laikinos izoliavimo stovyklos 1941–1943 m., *LIM*, 1999, Vilnius 2000; Y. A r a d, The „Final Solution“ in Lithuania in the Light of German Documentation“, *Yad Vashem Studies*, (1976, t. 11 Jerusolim), Ch. D i e c k m a n n, *Der Krieg und die Ermordung der litauischen Juden. Nationalsozialistische Vernichtungspolitik 1939–1945: Neue Forschungen und Kontroversen*, Frankfurt am Main, 1998; D. L e v i n, Lithuania, *Encyclopedia of the Holocaust*, New York, 1990, vol. 3, p. 895–899.

<sup>5</sup> Apibendrinantis generalinio komisaro A. Rentelno 1942 m. pranešimas, A. B u b n y s, *Vokiečių okupuota Lietuva. 1941–1945*, Vilnius, 1998, p. 530–539.

<sup>6</sup> A. B u b n y s, Armijos Krajovos ištakos ir ideologija Lietuvoje, *Armija Krajova Lietuvoje*, Vilnius-Kaunas, 1995.

- c) Lietuvos demografinius kataklizmus.
2. Nušviesti 1940 m. Lietuvos valstybės sunaikinimo poveikį vidaus politiniams, socialiniams bei psichologiniams procesams.
3. Rekonstruoti Lietuvos vidaus gyvenimą vokiečių okupacijoje atskleidžiant:
- vokiečių politikos Lietuvoje ypatybes;
  - lietuvių savivaldą, jos ypatybes;
  - lietuvių visuomeninį-politinį gyvenimą;
  - kitų Lietuvos tautų – žydų, lenkų, rusų, vokiečių padėtį;
  - suteikti naują impulsą holokausto Lietuvoje nušvietimui;
  - nušviesti kolaboravimo bei rezistencijos apraiškas;
  - panagrinėti ginkluoto pogrindžio (sovietų, lenkų, žydų) ypatybes;
  - panagrinėti lietuviškos emigracijos 1944–1945 m. priežastis, socialinę struktūrą.

### ***Temos***

Atitinkamai išdėstyti programos teminės dalys:

#### **I. Lietuvos klausimas tarptautiniame kontekste Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu (išorinis aspektas)**

Tyrinėtinos temos:

- Neutralumo politika bei jos žlugimas (1939 m. vasara – rudenį).
- Egzilinės vyriausybės nesuformavimo (po 1940 m. aneksijos) priežastys.
- Aneksijos nepripažinimo politikos genezė bei raida.
- Lietuvių ir lenkų diplomatų kontaktai (Lietuva kaip Lenkijos klausimo Antrojo pasaulinio karo metais aspektas).
- Didžiosios politikos poveikis Lietuvos gyventojų migracijai.
- Holokausto poveikis Lietuvos klausimui tarptautinėje arenoje.

*Pastaba.* Nurodytos temos gali tapti mokslinių publikacijų, konferencijų pagrindu. Eventualiai Lietuvos klausimas tarptautinėje arenoje Antrojo pasaulinio karo metais gali tapti prielaida daktarinei disertacijai rašyti.

#### **II. Pirmoji sovietinė okupacija 1940–1941 m.**

*(Pastaba.* Sovietmetis Lietuvoje apskritai – tiek 1940–1941 m., tiek 1944–1990 m. – reikalaujant atskiros programos. Šiuo atveju būtų svarbu nušviesti sovietinės okupacijos poveikį procesams, prasidėjusiems nacių okupacijos metais.)

#### **III. Lietuva vokiečių okupacijoje Antrojo pasaulinio karo metais (vidinis aspektas)**

Tyrinėtinos temos:



1) Vokiečių socialinė-ekonominė bei kultūrinė politika Lietuvoje. (Ar tikrai neteisingas buvo genkomisaras A. Rentelnas, vertinęs lietuvių valstiečius kaip nusiteikusius provokiškai?)

2) Visuomeninis-politinis gyvenimas vokiečių okupuotoje Lietuvoje. (Kodėl lietuvių politinis elitas liko politiniu-organizaciniu požiūriu nepasiruošęs artėjant antrai sovietinei okupacijai?)

3) „Raudonasis“ pagrindis Lietuvoje. (Eventualiai M. Šumausko ir G. Zimano nuostatų alternatyvos: ar lietuvių valstietis yra potencialus LTSR kūrėjas ar – nacių talkininkas?)

4) Socialinė-demografinė situacija Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais.

*Pastaba.* Kiekvienos temos vidaus aspektas gali būti daktarinės disertacijos pagrindas, nes joms pakanka šaltinių bei archyvinės medžiagos, visų pirma Lietuvoje.

#### **IV. Kompleksinis dokumentų publikavimas**

Lygiagrečiai vykdant Lietuvos vidaus bei išorės padėties Antrojo pasaulinio karo metais tyrimus, galima būtų leisti dokumentų rinkinius iš to laikotarpio. Tam tikslui būtų galima sudaryti savarankišką programą. Tačiau bet kuriuo atveju publikuojami dokumentai labai padėtų nušviesti bendras Antrojo pasaulinio karo problemas, susijusias su Lietuva.

\* \* \*

Pabaigoje reikėtų pabrėžti labai svarbią nuostatą: programos realizavimo sėkmė priklausys nuo bendradarbiavimo su kitų Lietuvos institucijų bei kitų šalių tyrinėtojais. Šiuo metu jau yra principinių susitarimų su Rusijos mokslų akademijos Visuotinės istorijos bei Lenkijos mokslų akademijos Istorijos institutais. Viena iš tų susitarimų nuostatų būtų lyginti situaciją Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvoje su kaimyniniais kraštais. Programa yra atvira visoms suinteresuotoms šalims.

## Kronika

### JANAS JURKIEWICZIUS – LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS UŽSIENIO NARYS

2001 m. liepos 6 d. Lietuvos mokslų akademijoje įvykusiame iškilmingame moksliniame renginyje „Mindaugo karūnavimas ir Lietuvos valstybės diena“, skirtame Lietuvos valstybės dienai paminėti, akademijos prezidentas Benediktas Juodka įteikė akademijos užsienio nario diplomą istorikui, Adomo Mickevičiaus universiteto Poznanėje (Lenkija) profesoriumi Janui Jurkiewiczziui. Šio akto priešistorė tarsi susideda iš dviejų dalių.

Du iškiliausi dabarties Lietuvos istorikai akad. Vytautas Merkys ir akademijos narys ekspertas Antanas Tyla 2000 m. spalio 4 d. pasiūlė J. Jurkiewiczzių kandidatū į Lietuvos mokslų akademijos užsienio narius teigdami, kad siūlymo pagrindas yra jo paskelbti Lietuvos visuomenės socialinės struktūros ir politinės kultūros tyrinėjimai, darbas Lietuvos istorijos instituto leidžiamų „Lithuanian Historical Studies“ redakcinėje kolegijoje, bendradarbiavimas su Lietuvos istorikais rengiant spaudai Mykolo Rōmerio palikimą ir iš viso platus bendradarbiavimas su įvairių Lietuvos mokslo ir studijų institucijų istorikais, nuoširdi parama Lietuvos valstybei. Šiam siūlymui 2000 m. gruodžio 5 d. pritarė Mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus narių susirinkimas. Tuo remdamasis 2001 m. gruodžio 12 d. Mokslų akademijos prezidiumas iškėlė minimą asmenį kandidatū į užsienio narius ir tą pačią dieną akademijos narių susirinkimas jį išrinko. Tame pačiame posėdyje užsienio nariu buvo išrinktas ir žemės ūkio mokslų atstovas Johnas Frame'as (Didžioji Britanija). Taip atrodo formalioji J. Jurkiewiczziaus tapimo Lietuvos mokslų akademijos užsienio nariu dalis.

Ji nebūtų buvusi įmanoma be daug svarbesnės dalies – paties J. Jurkiewiczziaus darbų. Ši dalis prasidėjo 1946 m. gruodžio 3 d., kai Ostrzeszowe (Poznanės vaivadija, Lenkija) mokytojų šeimoje gimė antras vaikas, būsimasis istorikas. 1963 m. jis pradėjo studijuoti istoriją Adomo Mickevičiaus universitete Poznanėje. Studijuodamas lankė prof. Henryko Łowmiańskio proseminarą ir prof. Jerzy Ochmańskio seminarą; čia susiklostė jo domėjimasis Lietuvos istorija. 1968 m. apgynė magistro darbą „Lietuvių tautinis atgimimas XX a. pradžios lenkų publicistikoje“, 1973 m., po doktorantūros studijų, gimtajame universitete apgynė daktaro disertaciją „Lenkų politinės minties Lietuvoje ir Baltarusijoje XX a. pirmojoje pusėje raida“ (paskelbta atskira knyga „Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922“, Poznań, 1983).

Mes neseksime J. Jurkiewiczziaus darbo universitete peripetijų, tik pasakysime, kad 1997 m. jis tapo savojo universiteto ekstraordinariu profesoriumi. Bet negali-

me palikti neapibūdinę jo mokslinių darbų. Nenutraukdamas lenkų-lietuvių ir lenkų-baltarusių santykių XIX–XX a. tyrimų, kurių rezultatai straipsniais ir recenzijomis buvo skelbiami mokslo spaudoje, J. Jurkiewiczzius ėmėsi tyrinėti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ūkio ir visuomenės istoriją. Tų tyrimų rezultatas, be straipsnių ir recenzijų mokslo spaudoje, buvo monografija, kurioje ištirtos privačių valdų valstiečių prievolės LDK XVI–XVII a. („Powinności włościan w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku“, Poznań, 1991). Šis darbas, tada dar neskelbtas, buvo habilituoto daktaro mokslinio vardo suteikimo 1989 m. pagrindas. Pastarajame dešimtmetyje istorikas ėmėsi kai kurių beatgims-tančių istoriografinių mitų peržiūros ir, pvz., bene galutinai išsprendė tariamai nepaprastai gausių lenkų belaisvių kurdinimo Lietuvoje XIII–XIV a. problemą.

J. Jurkiewiczzius, 1973 m. apgynęs daktaro disertaciją, pradėjo trečiosios Lietuvos istorijos tyrinėtojų kartos, susitelkusios Poznanės universitete, darbą. Vadina-mosios Poznanės Lietuvos istorijos mokyklos pradininku laikytinas H. Łowmiańskis (1898–1984), čia daugiausia atsidėjęs Lenkijos istorijai, bet neužmiršęs ir LDK istorijos bei, svarbiausia, parengęs kelis Lietuvos istoriją tyrinėjusius doktorantus. Iš jų J. Ochmańskis (1933–1996) efektyviausiai tęsė savojo mokytojo veiklą, ne tik produktyviai tyrinėjo Lietuvos istoriją, bet ir rengė naujus tyrinėtojus, tarp kurių pirmasis buvo J. Jurkiewiczzius. Taip Poznanės universitete atsirado būrelis tyrinė-tojų, atsidėjusių Lietuvos istorijos tyrinėjimams. Greta vyriausio iš jų, naujojo Lie-tuvos mokslų akademijos užsienio nario, nuolat dirba Zbysławas Wojtkowiakas, Krzysztofą Pietkiewiczzius, Grzegorzą Błaszczyką, dar vienas kitas prisideda epi-zodiškai. Lietuvos, Vilniaus ir Kauno istorikai įvairiapusiškai bendradarbiauja su Poznanės kolegomis; šie yra natūralūs Lietuvos istorikų mokslinio gyvenimo nariai.

Aktyvus tokio bendradarbiavimo dalyvis yra J. Jurkiewiczzius. Jis yra vienas iš Lietuvos istorijos instituto ir Poznanės universiteto istorikų mokslinių mainų orga-nizatorių, pats skaitė paskaitų kursą Vytauto Didžiojo universitete Kaune, laisvai skaitydamas lietuviškai, atidžiai seka Lietuvos istorikų darbus ir recenzuoja juos, taip įvesdamas į Lenkijos istorijos mokslo erdvę. Pastaruoju metu J. Jurkiewiczzius dirba kartu su Lietuvos istorijos instituto istorikais tyrinėjant ir rengiant spaudai M. Rōmerio palikimą. Bene naujausias J. Jurkiewiczziaus darbas yra kartu su Lie-tuvos istorijos instituto darbuotojais Rimantu Mikniu ir Dariumi Staliūnu parengtas Adomo Mickevičiaus universiteto Poznanėje leidinio „Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica“ aštuntasis tomas (Poznań, 2001). Čia lenkų kalba skelbiami 12 Lietuvos istorikų darbai, kuriuose nagrinėjamos Lietuvos XIX ir XX a. pradžios istorijos problemos. J. Jurkiewiczziui teko įdėti daug darbo ir jėgų rengiant ir išlei-džiant šį Lietuvos ir Lenkijos istorikų profesinio bendradarbiavimo vaisių. Pagaliau

ir gaudamas Lietuvos mokslų akademijos užsienio nario diplomą minėtame moksliniame renginyje (konferencijoje) lietuviškai perskaitė pranešimą „Karalius Mindaugas ir XIII a. Lietuva Lenkijos istoriografijoje“.

Visa, kas čia pasakyta apie prof. J. Jurkiewiczų, rodo, kad Lietuvos mokslų akademija visiškai pelnytai suteikė jam užsienio nario vardą. Tai neabejotinai yra vienas iškiliausių ir daugiausia Lietuvos istorijos mokslui nusipelnusių užsieniuose dirbančių istorikų. Jis pilnas jėgų ir kūrybinių sumanymų, kurių įgyvendinimo laukiama su nekantrumu ir didžiausiu susidomėjimu.

Zigmantas K i a u p a

### Jano Jurkiewicziaus lituanistiniai darbai

1977

1. **O litewskim** ruchu narodowym w polskiej myśli politycznej w latach 1883–1914: kilka uwag krytycznych, *Acta Baltico-Slavica*, XI, 1977, s. 309–315.

1980

2. **Polsko-litewska** „wojna nie wojna“, *Roczniki Historyczne*, R. XLVI (46), r. 1980, Warszawa–Poznań, 1980, s. 155–174.

1983

3. **Rozwój** polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922, Poznań, 1983, s. 259.

\* \* \*

4. **Demokraci** wileńscy w latach 1905–1914: (Zarys działalności i myśli politycznej), *Acta Baltico-Slavica*, XV, 1983, s. 157–173.

5. **Rec. kn.:** V. Merkys, Nelegalioji lietuvių spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.) (Vilnius, 1978), *Acta Baltico-Slavica*, XV, 1983, s. 312–315.

6. **Rec. kn.:** Rytų Lietuva. Istorinių bei etnografinių studijų rinkinys, red. A. Budreckis (Studia Lituanica, IV, Chicago, 1980), *Roczniki Historyczne*, R. XLVIII (48), r. 1982, Warszawa–Poznań, 1983, s. 170–176.

1984

7. **Juliusz Bardach, Jan Jurkiewicz**, Stosunki polsko-litewskie w początkach II wojny światowej: [rec. kn.: P. Łossowski, Litwa a sprawy polskie 1939–1940

(Warszawa, 1982], *Kwartalnik Historyczny*, R. XCI (91), r. 1984, nr 1, Warszawa-Poznań, 1984, s. 169–185 (leid. red. po 1 antrašte sujungė dviejų autorių straipsnius, J. Jurkiewicziaus tekstas – p. 175–185).

1985

8. **O postawach** konserwatystów wileńskich – uwag kilka: [rec. kn.: J. Osica, *Politycy anachronizmu. Konserwatyści wileńskiej grupy „Słowa“ 1922–1928* (Warszawa, 1952)], *Roczniki Historyczne*, R. L (50), r. 1984, Warszawa-Poznań, 1985, s. 205–211.

1986

9. **Rec. kn.:** A. Bergman, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej* (Warszawa, 1984), *Przegląd Historyczny*, t. LXXVII (77), z. 1, Warszawa, 1986, s. 159–163.

1988

10. **Opinie** polskiej prasy w Wilnie o narodowym ruchu litewskim w latach 1905–1914, *Acta Baltico-Slavica*, XVIII, 1988, s. 203–233.

1989

11. **Ze wspomnień** Stanisława i Kazimierza Narutowiczów (S. Narutowicz, *Autobiografia adresowana do członka Urzędu Powiatowego w Telszach*; K. Narutowicz, *Relacja o działalności na polu stosunków polsko-litewskich*). Wyd. J. Jurkiewicz, *Znak*, R. XLI (41), nr 409, Kraków, 1989, 6 czerwca, s. 76–87.

1990

12. **Rec. kn.:** V. Liulevičius, *Iševijijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe* (Chicago, 1981), *Litvano-Slavica Posnaniensia*, IV, Poznań, 1990, s. 295–299.

13. **Rec. kn.:** B. Makowski, *Litwini w Polsce 1920–1939* (Warszawa, 1986), *Litvano-Slavica Posnaniensia*, IV, Poznań, 1990, s. 299–303.

1991

14. **Powinności** włościan w dobrach prywatnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVII wieku, Poznań, 1991, s. 473.

\* \* \*

15. **Czynsz** i pańszczyzna w ekonomicznych królestwach w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII – pierwszej połowie XVIII w., *Przemiany w Polsce, w Rosji, na Ukrainie, Białorusi i Litwie (druga połowa XVII – pierwsza połowa XVIII w.)*, Wrocław, 1991, s. 22–51.

16. **Rec.:** M. Siekierski, Landed Wealth in the Grand Duchy of Lithuania. The Economic Affairs of Prince Nicholas Christopher Radziwiłł (1549–1616) (*Acta Baltico-Slavica*, XX–XXI, Wrocław etc., 1991–1992), *Acta Baltico-Slavica*, XX, 1991, s. 356–360.

1992

17. **Mniejszość** białoruska w polskiej myśli politycznej na Wileńszczyźnie 1921–1939, *Polska myśl polityczna XIX i XX w.*, t. VIII: *Polska – Polacy – mniejszości narodowe*, Wrocław, 1992, s. 233–254.

1993

18. **Gospodarka** Żmudzi w XVI–XVIII w. w świetle nowych badań, *Zapiski Historyczne*, t. LVIII (58), r. 1993, z. 1, Toruń, 1993, s. 85–104.

19. **Rec. kn.:** R. Merkienė, Gyvulių ūkis XVI a. – XX a. pirmojoje pusėje: Etninės patirties ištakos. – (Iš lietuvių kultūros istorijos; 14) (Vilnius, 1989), *Lud* [Organ Polskiego Tow. Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych PAN], t. LXXVI (76), r. 1993, Poznań etc., 1993, s. 283–289.

1994

20. **Osadnictwo** polskie w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle badań historycznych, *Acta Baltico-Slavica*, XXII, 1994, s. 237–255.

21. **Prasa** polska w Wilnie wobec państwa litewskiego w latach 1922–1939, *Litwa i jej sąsiedzi od XI do XX wieku: Studia* ofiarowane prof. dr. hab. Jerzemu Ochmańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin, Poznań, 1994, s. 192–210.

1995

22. **Kwestia** polskiego osadnictwa jenieckiego na Litwie w historiografii, *Profesor Henryk Łowmiański: Życie i dzieło*, Poznań, 1995, s. 155–164.

23. **Nasze** widzenie Białorusinów w XX w. (do 1939 r.), *Dzieje Najnowsze*, R. XXVII, r. 1995, nr 2, Warszawa, 1995, s. 59–79.

24. **Ojczyzny** Polaków wileńskich, *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 3: *Małe ojczyzny na kresach II Rzeczypospolitej. Materiały sekcji V zorganizowanej przez prof. P. Hausera*, Gdańsk–Toruń, 1995, s. 149–171.

25. **Rec. kn.:** V. Merkys, Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904 (Vilnius, 1994); V. Merkys, Knygnešiu laikai. 1864–1904 (Vilnius, 1994), *Kwartalnik Historyczny*, R. CII (102), r. 1995, nr 4–5, Warszawa, 1995, s. 294–297.

26. **Rec. kn.:** P. A. Łojka, Prywatna własność i sialanie Białorusi. Ewalucyja feodalnej renty u druhoj pałowie XVI–XVIII st. (Minsk, 1991), *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, t. LIII–LV(53–55) za lata 1992–1995, Poznań, 1995, s. 120–123.

1996

27. **Jerzy Ochmański** jako historyk Litwy, *Acta Baltico-Slavica*, XXIII, Warszawa, 1996, s. 247–260.

28. **Kilka** uwag o poddaństwie włościan na Białorusi w XVI w., *Przegląd Historyczny*, t. LXXXVII (87), z. 1, Warszawa, 1996, s. 95–105.

29. **Rec. kn.:** Devynioliktan amžiuŋ ižengus. – (Senoji Lietuvos literatūra; 3) (Vilnius, 1994), *Acta Baltico-Slavica*, XXIII, Warszawa, 1996, s. 233–238.

1997

30. **Polonizacja** językowa szlachty w Wielkim Księstwie Litewskim u schyłku XVI w. w świetle podpisów sędziów trybunalskich, *Eruditio et interpretatio. Studia historyczne* pod red. Z. Chodyły, Poznań, 1997, s. 215–228.

1998

31. **Wirtschaftliche** Tendenzen der Hufenverfassung im Großfürstentum Litauen, *Studia Historiae Oeconomiae*, vol. 23, Poznań, 1998, p. 139–146.

32. **Jagiellonen** (Tablica genealogiczna), *Lexikon des Mittelalters*, IX, München–Zürich, 1998.

33. **Rec. kn.:** N. Angermann, Das Deutschen in Litauen: Ein geschichtlicher Überblick (Lüneburg, 1996), *Zapiski Historyczne*, t. LXIII (63), r. 1998, z. 2, Toruń, 1998, s. 219–220.

34. **Rec. kn.:** J. Tauber, Die deutsch-litauischen Beziehungen im 20. Jahrhundert (Lüneburg, 1993), *Zapiski Historyczne*, t. LXIII (63), r. 1998, z. 2, Toruń, 1998, s. 220–221.

1999

35. „**Jeszcze** Polska nie zginęła, póki Żmudzini żyją“: (Kilka uwag o „Pieśni Żmudziców“ z 1831 r.), *Praeities baruose*. Skiriama akad. Vytautui Merkiui 70-ies metų jubilėjaus proga, Vilnius, 1999, p. 171–180.

36. **Wielkie** Księstwo Litewskie na przełomie XV i XVI wieku, *Zapiski Historyczne*, t. LXIV (64), r. 1999, z. 1, Toruń, 1999, s. 163–174.

37. **Koncepcja** krajowa a przemiany stosunków narodowościowych na Litwie i Białorusi w początkach XX w. (do 1918 r.), *Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu (11–12 maja 1998)*, Poznań, 1999, s. 119–134.

38. **Poznańska** debata o krajowości, *Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu*, Poznań, 1999, s. 7–9.

2000

39. **Über** den Einfluss der Literatur auf die Einstellungen der Polen gegenüber den litauischen Nationalbestrebungen im 19. Jahrhundert, *Literatur und nationale Identität, III. Zur Literatur und Geschichte des 19. Jahrhunderts in Ostseeraum: Finnland, Estland, Lettland, Litauen und Polen*, hrsg. Yrjö Varpio, Maria Zadencka, Stockholm, 2000, S. 277–301.

40. **Michał Hasiuk, Jan Jurkiewicz**, Michał Twarowski (Mykolas Tvarauskas) i jego słownik, *Acta Baltico-Slavica*, XXV, Warszawa, 2000, s. 105–113.

2001

41. **Rec. kn.:** I. Lukšaitė, Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis (Vilnius, 1999), *Lituano-Slavica Posnaniensia*, VIII, Poznań, 2001, s. 195–201.

42. **Rec. kn.:** Literatur und nationale Identität, II. Themen des literarischen Nationalismus und der nationalen Literatur im Ostseeraum, hrsg. Yrjö Varpio, Maria Zadencka (Tampereen yliopisto, Taideaineiden Iäitos, Julkaisuja; 2) (Tampere, 1999), *Lituano-Slavica Posnaniensia*, VIII, Poznań, 2001, s. 198–201.

43. **Rec. kn.:** A. Prašmantaitė, Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis (Vilnius, 2000), *Kwartalnik Historyczny*, R. CVIII (108), nr 3, Warszawa, 2001, s. 141–144.

### *Redaktorius ir sudarytojas*

44. Krajowość – tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu (11–12 maja 1998) red. Jan Jurkiewicz, Poznań, 1999, s. 160.

45. *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica* red. naukowa: Jan Jurkiewicz, Rimantas Miknys, Darius Staliūnas, Poznań, 2001, s. 204.



## KUN. DR. JUOZAPAS STAKAUSKAS – LIETUVOS ISTORIJOS TYRINĖTOJAS

Tokiu pavadinimu 2001 m. kovo 2 d. Vilniaus universitete įvyko mokslinė konferencija, kurią suorganizavo Lietuvių katalikų mokslo akademija ir Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas. Ši konferencija buvo skirta kun. dr. J. Stakausko šimtmečio jubiliejui pažymėti. Pranešimus skaitė vysk. dr. Jonas B o r u t a SJ, prof. Aldona G a i g a l a i t ė, prof. Mečislovas J u č a s, prof. Vytautas M e r k y s ir dr. Aivas R a g a u s k a s. Pastarojo prelegento pranešime „Pora pastebėjimų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje“ išdėstytos mintys daugiau reflektuotos į bendrą istoriografijos padėtį prieškario Lietuvoje, o ne į paties J. Stakausko istoriografinį palikimą. Be to, savo prisiminimais apie bendravimą su J. Stakausku pasidalijo vysk. Juozas T u n a i t i s ir kiti konferencijos dalyviai. Konferencijoje skaityti pranešimai paskelbti Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio devynioliktame tome. Dėl tos priežasties mes čia jų plačiau neapartinėsime. Tačiau Lietuvos istorijos metraščio skaitytojus reikėtų plačiau supažindinti su kun. dr. J. Stakausko biografija ir jo atliktais darbais. Tokiu atveju pasinaudosime konferencijos medžiaga ir ypač prof. A. Gaigalaitės biografiniu pranešimu „Istorija – jo pašaukimas, kunigystė – jo pasišventimas“.

Kun. Juozapas Stakauskas (1900–1972) pradėjo mokytis savo gimtosios Mielagėnų parapijos pradžios mokykloje, toliau mokėsi Švenčionių mokykloje. Mokydamosi eigą nutraukė Pirmasis pasaulinis karas ir tik 1918 m. J. Stakauskas atsidūrė Vilniuje, kur metus privačiai pasimokęs 1919 m. įstojo į Vilniaus lietuvių gimnazijos 5-ąją klasę. Vysk. Jurgiui Matulaičiui rekomendavus, gimnazisto kelias iš Vilniaus nusitęsė į Marijampolę, kur 1922 m. baigė marijonų gimnaziją. Mediciną studijuoti pradėjo Kauno universitete, bet, nepraėjęs nė semestru, iš Medicinos fakulteto perėjo į Humanitarinių mokslų fakultetą. Tačiau čia, matyt, net nestudijavo, nes netrukus pradėjo mokytojauti Krekenavos pradžios mokykloje. Šis pasirinkimas taip pat buvo laikinas, ir 1923 m. rudenį išvyko studijuoti teologijos į Insbruko universitetą Austrijoje. 1926 m. Insbruke J. Stakauskas iššventintas kunigu. Vien dvasininko pašaukimas jo taip pat netenkino, ir toliau J. Stakauskas, tik jau Vienos universitete, studijavo istoriją. Vienoje jis parašė ir 1930 m. apgynė daktaro disertaciją „Lietuvos ir Vakarų Europos santykiai XIII amžiuje“. Į Lietuvą kun. dr. J. Stakauskas grįžo tik 1932 m. Trumpai padirbėjęs pastoracinį darbą Kaišiadorių vyskupijoje, pradėjo mokytojauti Marijampolės marijonų gimnazijoje, kur dėstė vokiečių kalbą. Po dvejų metų persikėlė į Kauno „Aušros“ berniukų gimnaziją dėstyti istorijos ir vokiečių kalbos, bet dėl ligos darbą turėjo nutraukti. Išsikapsčius iš ligų, vėl teko ieškoti darbo. Kaip tik tuo metu atsirado laisva Centrinio valstybės archyvo Kaune vedėjo vieta, ir 1935 m. balandžio mėn. archyvo vedėjo pareigos patikėtos dr. J. Stakauskui. Anot A. Gaigalaitės, „Istorikas pateko

į istorijos žinių lobyną; iš išlikusių dokumentų ir atsiminimų atrodo, kad jis tuo paskyrimu liko patenkintas“. Šiose pareigose Kaune ir Vilniuje J. Stakauskas praleido visą dešimtmetį, išskyrus pirmosios sovietinės okupacijos tarpą. Antrojo pasaulinio karo metu Vilniuje, archyvo patalpose, J. Stakauskas su savo pagalbininkais slėpė žydų tautybės asmenis. Nepaisant to, antrą kartą Lietuvą užėmus sovietinei armijai, J. Stakauskui ne tik reikėjo palikti mėgstamą darbą archyve, bet ir prarado galimybę toliau dirbti istorijos mokslo srityje. Tada jam teko pasinerti į pastoracinį darbą, o vėliau profesoriauti Kauno kunigų seminarijoje. Tiesa, J. Stakauskas ieškojo būdų įsidarbinti mokslo institucijose. Prof. A. Gaigalaitė prisimena tokį faktą. „Apie galimybę dirbti sovietmečiu istorijos mokslo srityje J. Stakauskas svajojo ir kai ką ta kryptimi darė. J. Rugienis mini, kad jis buvo linkęs iš kunigų luomo išeiti ir imtis istorinių tyrinėjimų. Visa savo prigimtimi atsidavęs istorijos mokslui jis ieškojo galimybių dirbti Mokslų akademijos Istorijos institute. Kai Sovietų Sąjungoje N. Chruščiovas kiek atleido stalininės diktatūros varžtus, iš Istorijos instituto buvo atleistas Maskvos statytinis direktoriaus pavaduotojas G. Koniuchovas, o po poros metų juo tapo Juozas Jurginis, tuo metu garsėjęs savo liberalizmu, J. Stakauskas atvyko į institutą prašyti, kad būtų priimtas moksliniu bendradarbiu. Tada jis jau buvo altarista ir sakė, kad kunigo pareigų nebeina. Buvau to fakto ne visai tiesioginė liudytoja. Kartą, ar 1958 m. rudenį, ar 1959 m. pavasarį, į mūsų kambarį (Antakalnio 6) įėjo vidutinio amžiaus, vidutinio ūgio, šviesaus veido ir plaukų, pilku kostiumu vilkintis vyras ir paklausė, kur galėtų rasti daktarą Juozą Jurginį. Parodėme į direktoriaus kabineto duris, kur buvo ir pavaduotojas. Interesantui išėjęs, direktoriaus pavaduotojas mums pasakė, kad buvo atėjęs prašyti darbo institute žymus feodalizmo tyrinėtojas J. Stakauskas. J. Jurginis teigė, kad jį reikėtų priimti, atitraukti iš kunigų ir sudaryti sąlygas toliau tyrinėti Lietuvos istoriją. Sakė dėl to pasitarsiąs su direktoriumi J. Žiugžda. Direktorius, bijodamas atsakomybės, pats vienas nieko nespėdė. Jis savo ruožtu tardavosi su LKP CK sekretoriumi A. Sniečkumi, kartais su G. Zimanu. Pastarieji, matyt, J. Stakausko darbui Istorijos institute nepritarė, ir J. Žiugžda apie tai informavo J. Jurginį. Kai po kurio laiko J. Stakauskas vėl atėjo į Istorijos institutą sužinoti sprendimo dėl darbo, J. Jurginis pasakė, kad tokios galimybės šiuo metu nesą. Kiek man iš J. Jurginio žinoma, J. Stakauskui dėl dvasininko pareigų nebuvo keliami jokių sąlygų ir jokių reikalavimų, tačiau, matyt, tiesiog bijota katalikų kunigo įtakos mokslinei minčiai ar jo poveikio jauniems bendradarbiams“.

J. Stakauskas istorinius tyrinėjimus pradėjo rašydamas daktaro disertaciją ir vėliau juos profesionaliai galėjo tęsti vadovaudamas archyvams Kaune ir Vilniuje. Tad jo istoriko profesionalo stažas sudaro apie dešimt metų. Per tą laiką atlikta nemaža darbų (J. Stakausko bibliografiją kartu su recenzijomis iki 1941 m. sudaro

penkiasdešimt pozicijų), bet, žinoma, tai tik buvo gera pradžia. J. Stakausko istoriografinis palikimas būtų daug didesnis ir įvairesnis, jeigu jam nebūtų sutrukdyta dirbti istoriku sovietiniais metais.

Kaip minėta, savo disertacijai temą J. Stakauskas pasirinko iš Lietuvos viduramžių istorijos. Grįžęs į Lietuvą, jis savo disertaciją išvertė į lietuvių kalbą, ir 1934 m. Kaune buvo išspausdinta atskira knyga: „Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje“ (šiai temai skirtas prof. M. Jučo pranešimas: „Juozapo Stakausko požiūris į Mindaugo krikštą“). J. Stakausko knyga susilaukė nemažo skaitytojų dėmesio, apie tai liudija recenzijos to meto spaudoje. Netgi tarp atskirų recenzentų dėl šios knygos kilo tarpusavio polemika (palyginkime Povilo Štuopio ir Antano Steponaičio recenzijas). Šis jo darbas mokslinės vertės neprarado ir dabar. Tačiau, be paskelbtų dar kelių straipsnių „Tiesos kelyje“ ir „Vaire“, J. Stakauskas daugiau netyrinėjo senosios Lietuvos istorijos. Darbas archyve jo mokslinio domėjimosi objektą pakreipė kita linkme (pagal darbą Kauno ir Vilniaus archyvuose prof. V. Merkys J. Stakausko XIX a. Lietuvos kultūros tyrinėjimus skirsto į du laikotarpius). Šį perėjimą savo pranešime: „Juozapas Stakauskas – XIX a. Lietuvos kultūros istorikas“ labai tiksliai apibūdino prof. V. Merkys. Jis kalbėjo: „J. Stakausko išitraukimas į XIX a. kultūros istorijos tyrinėjimus rodė, kad jo dėmesys Lietuvos viduramžių istorijai nusilpo. Mat XIII a. ir vėlesnių amžių istorijos šaltiniai jau buvo paskelbti ir nestokojo tyrinėjimų, tad J. Stakauskui būtų likęs tik naujų interpretacijų kūrimas. O XIX a. istorijai stigo visko – ir publikuotų šaltinių, ir tyrinėjimų, ir pačių tyrinėtojų. Naujai pasirinktasis laikotarpis J. Stakauskui, kaip lietuviui, pozityvistinės ar objektyvistinės krypties istorikui ir kunigui atrodė labai patrauklus“. Savo XIX a. istorijos tyrinėjimus J. Stakauskas studijomis paskelbė „Tiesos kelyje“ ir „Židinyje“ bei atskirais atspaudais. Metodologiškai labai svarbu, kad, rašydamas savo darbus, J. Stakauskas neapsiribojo vien archyviniais dokumentais. Jo surinkta medžiaga iš gyvų liudytojų apie lituanistinę klierikų veiklą seminarijose yra unikali, jokiuose oficialiuose archyvuose jos neįmanoma rasti.

Visai atskira problema būtų J. Stakausko rankraštinis palikimas. Šią problemą savo pranešime bandė gvildinti prof. A. Gaigalaitė. Bet tai kol kas labai sunkiai išsprendžiamas klausimas, nes istorikams nežinomas J. Stakausko rankraščių likimas (yra teiginių, kad J. Stakauskas pokario metais parašė apie 14 autorinių darbų). Ar tai teisybė, sunku pasakyti, bet lengviau kalbėti apie jo surinktą archyvinę medžiagą, kurios dalis mikrofilmuota ir saugoma Mokslų akademijos bibliotekoje. Apie tai liudija ir publikacija „Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio“ aštuonioliktame tome.

Konferencijos reikšmę ir paties kun. dr. J. Stakausko vietą mūsų atmintyje savo pranešime „Kun. Juozapas Stakauskas – istorikas ir istorijos veikėjas“ taikliai apibū-

dino vysk. dr. J. Boruta SJ. Jis kalbėjo: „Dr. kun. J. Stakausko reikšmė mūsų krašto dvasinės kultūros istorijoje nėra vien jo kaip istoriko pripažinimas ir įvertinimas (nors to iki šiol ir trūko, o ši konferencija-seminaras tebus šia linkme nors ir mažas, bet reikalingas žingsnis). J. Stakauskas reikšmingas ir kaip XX a. mūsų šalį ištikusių negandų – okupacijų atžvilgiu dvasinio pasipriešinimo arba dvasinės rezistencijos reiškėjas“.

Algimantas K a t i l i u s

### **PROFESORĖS MARIJOS ALSEIKAITĖS-GIMBUTIENĖS 80-ŪJŲ GIMIMO METINIŲ MINĖJIMAS LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOJE**

Marija Alseikaitė-Gimbutienė pasaulinėje mokslo visuomenėje įsiamžino kaip naujos tarpdisciplininės mokslų šakos – archeomitologijos pradininkė bei plėtotoja. Su Lietuvos visuomene ji susijusi ne vien etnine lietuviška kilme, bet ir savo darbų reikšmingu įnašu į archeologijos mokslo Lietuvoje plėtrą: Lietuvos archeologinę medžiagą ir baltiškąją problematiką ji įtraukė į tarptautinį archeologijos mokslo kontekstą.

Lietuvos mokslų akademija žymiosios mokslininkės 80-ųjų gimimo metinių sukaktį paminėjo akademijos didžiojoje salėje 2001 sausio 23 d., sukvietusi akademinę visuomenę į viešą renginį. Akad. Algirdas G a i ž u t i s, vadovavęs renginiui, įžanginiame žodyje apžvelgė prof. M. Gimbutienei artimus kultūros bei mokslo kontekstus ir jų kaitą. Po jo kalbėjusi lietuvių literatūros profesorė Viktorija D a u j o t y t ė - P a k e r i e n ė išsamiai aptarė jubiliatės mokslinių tyrinėjimų problematikos turinio moteriškąjį – motiniškąjį aspektą, išryškindama jo reikšmę šių dienų socialiniams ir kultūriniais procesams, ypač – moters tapatybės ir vietos agresyvioje visuomenėje paieškai. Po šio pranešimo buvo rodomas kino operatoriaus Algirdo T a r v y d o 1993 m. sukurtas dokumentinis filmas apie paskutinę garsiosios archeologės viešnagę Lietuvoje. Filme atskleistos tokios M. Gimbutienei būdingos savybės kaip paprastumas, artumas žmonėms bei nepaprastas atkaklumas, tikėjimas savo darbo ir tikslo prasme, skausmingi vertybių ir gyvenimo kelio pasirinkimo motyvai.

Toliau atsiminimais apie iškiliąją profesorę dalijosi jos gyvenimą ir darbus pažinoję bendraminčiai, kolegos ir giminaičiai. Antropologijos profesorius Gintautas Česnys prisiminė pažinties su šviesaus atminimo mokslininke pradžia, esminius profesinio bendravimo ir bendradarbiavimo, taip pat įsidėmėtinus jos gyvenimo ir asmenybės bruožus. Habil. dr. Ingė L u k š a i t ė sudomino visus gyvu ir nuoširdžiu pasakojimu apie žymiosios savo giminaitės gyvenimo ir darbo turiningą bei

įvairią kasdienybę, kurioje svarbiausia buvo nenutrūkstama ir nepailstama mokslinė bei pedagoginė veikla, ypač – išpūdingas gebėjimas ir sunkiomis aplinkybėmis išsaugoti gyvenimo džiaugsmą bei dalytis juo. Habil. dr. Rimutė Rimaitienė, pažinojusi būsimąją profesorę M. Gimbutienę nuo gimnazijos laikų kaip M. Alseikaite, pasidalijo atsiminimais apie tuos tolimus įvykius, apie jubiliatės profesinio kelio pradžia, mokslinės minties brandą bei interesų evoliuciją, bendradarbiavimą.

Vilniaus etninės veiklos centro vadovė Eglė Plioplienė, papasakojusi asmeniškus išpūdžius iš pažinties su M. Gimbutiene, kalbėjo apie jos darbų aktualumą etninės kultūros paveldui pažinti. Ji pristatė kūrybinio folkloro grupę „Sedula“, kuri užbaigė minėjimą koncertu.

Agnius Urbanavičius

### PAMINĖTAS IGNAS JABLONSKIS

2001 gegužės 25 d. Kretingos muziejus surengė Žemaitijos archeologinių paminklų ir tradicinės kaimo architektūros tyrinėtojo, Kretingos miesto garbės piliečio, Lietuvos kraštotyros draugijos garbės nario Igno Jablonskio (1911–1991) 90-ųjų gimimo metinių proga jam skirtą konferenciją. Įžanginiame žodyje muziejaus direktorė Vida Kanapkienė apie I. Jablonskį kalbėjo kaip apie pirmąjį jos muziejininkystės mokytoją.

Pranešimus skaitė: Julius Kanarskas (Kretingos muziejus) – „I. Jablonskis – Kretingos muziejaus vedėjas“; Nijolė Stroliėnė (Kretingos viešoji biblioteka) – „I. Jablonskio skelbtieji mokslo ir mokslo populiarinimo darbai bei literatūra apie jį“; Vacys Milius (LII) – „I. Jablonskis – kaimo architektūros tyrinėtojas“; Algimantas Merkvičius (Vilniaus un-tas) – „I. Jablonskis – žvalvario ir ankstyvojo geležies amžių pilkapių tyrinėtojas“; Valdemaras Šimėnaitis (Vilniaus un-tas) – „I. Jablonskio geležies amžiaus paminklų tyrinėjimai“; Reda Nemickienė (Vilniaus un-tas) – „I. Jablonskis – akmenų krūsnų ir akmenų aptvarų tyrinėjimų pradininkas“; Valteris Langas (Talino un-tas) – „Akmenų aptvarai Estijoje“; Marget Kanasa (Tartu un-tas) papasakojo, kaip nedidelėje teritorijoje kompleksiskai tyrinėjant įvairių rūšių ir laikotarpių archeologinius paminklus galima pasiekti kraštovaizdžio kaitą.

Tarp pranešimų buvo rodomas filmas iš Kretingos muziejaus istorijos. Jame nemaža vaizdų skirta I. Jablonskiui. Konferencijos proga muziejuje buvo surengta paroda, nuotraukomis, dokumentais, archeologinių kasinėjimų metu darytais brėžiniais, rankraščiniais ir mašinraščiniais darbais vaizduojanti I. Jablonskio gyvenimą ir mokslinę veiklą. Be to, buvo išleistas leidinys „Archeologiniai Igno Jablonskio

tyrinėjimai“. Jame yra straipsnis apie jį, aptarti tyrinėjimai, pateiktas tyrinėtų, žvalgytų ir išaiškintų archeologinių paminklų sąrašas, archeologinių rankraščių ir skelbtų darbų bibliografija. Muziejus yra numatęs paskelbti ir šios konferencijos pranešimus.

I. Jablonskio dukra Milda Bendoraitienė papasakojo prisiminimų apie tėvą, padėjo už šios konferencijos surengimą. Pabaigoje muziejaus direktorė padėjo pranešėjams ir klausytojams, o pranciškonas Saulius Benediktas Belickas pasiūžiaugė, kad rūpinamasi etninės kultūros tyrinėjimais.

Vacys M i l i u s

## Konferencijos

### PENKIOS KAUNO ISTORIJOS KONFERENCIJOS 1996–2001 M.

Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedra nuo 1996 m. reguliariai organizuoja Kauno miesto ir krašto istorijos konferencijas. Jos rengiamos suprantant regioninių praeities tyrimų svarbą, siekiant sutelkti moksliniam darbui Kauno humanitarus ir Kauno istoriją tyrinėjančius mokslininkus iš Lietuvos bei užsienio. Tiesa, pastarųjų konferencijose dalyvavo dar nedaug. Vienas iš šių konferencijų tikslų – paskatinti Kauno istoriją tyrinėti VDU studijuojantį jaunimą, dar vienas – parengti medžiagos Kauno miesto istorijai. Konferencijos būna tarpdisciplininės, jose, be istorikų, dalyvauja archeologai, architektūros istorikai, filologai, knygotyrininkai, menotyrininkai, sociologai.

Pirmoji konferencija buvo surengta 1996 m. gruodžio 19–20 d. ir pavadinta „Kauno miesto ir krašto istorija“. Kauno humanitarinei visuomenei buvo pristatyta problema „Kodėl buvo užmiršta Kauno istorija?“ (Egidijus A l e k s a n d r a v i - č i u s). Konferencijoje buvo pateiktas pranešimas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų Kauno miesto istorija: objektas, tyrinėjimai ir uždaviniai“ (Zigmantas K i a u p a), pristatytas nemažas skaičius istorikų, archeologų, architektūros istorikų, kalbininkų atliktų Kauno istorijos studijų. Pirmosios konferencijos pabaigoje surengtas apskritasis stalas, kurio tikslas buvo apsvarstyti problemą „Ko reikėtų, kad Kaunas turėtų parašytą savo istoriją“. Taigi kertinis akmuo Kauno istorijai buvo padėtas.

1998 m. vasario 12–13 d. įvyko antroji konferencija. Ji buvo skirta Kauno viešojo gyvenimo raiškoms XV–XX a. aptarti. Pranešimai sudarė tokias grupes: „Savieji ir svetimieji“; „Intelektas ir kultūros centrai“; „Miesto įvaizdis: kasdienybė ir šventės“; „Politinio gyvenimo kontūrai“; „Vardai ir mįslės“; „Architektūros ret-

rospektyvos ir paveldas“. Dar po metų, 1999 m. vasario 8–9 d., buvo trečioji konferencija, pavadinta „Kaunas: miesto žmonės, kasdienybė ir daiktai“. Jau buvo galima išarti žodį *Tradicija!* Ketvirtoji konferencija, įvykusi 2000 m. kovo 3–4 d., susidėjo iš dviejų dalių: „Kauno miestas ir kraštas XVI–XX a.“ bei „Kaunas ir kauniečiai kultūros ir meno erdvėje“.

2001 m. konferencijų organizatoriai sulaukė pirmojo jubiliejaus. Kovo 8–9 d. Vytauto Didžiojo universitete buvo surengta penktoji Kauno istorijos konferencija, skirta 200-osioms vyskupo Motiejaus Valančiaus gimimo metinėms paminėti. Joje išsiskyrė trys segmentai, iš kurių pirmasis, pagrindinis, buvo paskirtas vyskupui M. Valančiui ir jo laikų Kaunui, antrasis – XV–XVIII a. Kauno istorijos fragmentams, trečiasis – XIX–XX a. Kaunui ir kauniečiams. M. Valančiaus atminimui skirtame posėdyje E. A l e k s a n d r a v i č i u s perskaitė pranešimą „Motiejus Valančius Kauno istorijoje“, Bronius G e n z e l i s – „Motiejus Valančius – politikas“. M. Valančiaus laikų Kaunui buvo skirti Vilmos Ž a l t a u s k a i t ė s („Žemaičių seminarija XIX a. 7–8-ųjų dešimtmečių dvasininkų rengimo caro valdžios projektuose“), Algės J a n k e v i č i e n ė s („Kauno Šv. Petro bažnyčios pirm pradė architektūra ir jos pokyčiai iki M. Valančiaus vyskupavimo laikų“), Vytauto L e v a n d a u s k o ir Renatos V a i č e k o n y t ė s - K e p e ž i n s k i e n ė s („Napoleonas Orda ir M. Valančiaus laikų Kaunas“, buvo pademonstruoti keturi spalvoti, visuomenei dar nežinomi N. Ordos piešti Kauno senamiesčio vaizdai), Nijolės L u k š i o n y t ė s - T o l v a i š i e n ė s („Nauji duomenys apie Kauno vienuolynų pastatus: ekskursas į vyskupo M. Valančiaus Kauną“) pranešimai.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų Kauno istoriją nagrinėjo Laimontas K a r a l i u s („Kauno muitininkas Henrikas Šliageris XV–XVI a. sandūroje“), Jolanta K a r p a v i č i e n ė („Moters padėtis Kaune XVI a. pirmoje pusėje: globėjiškas miesto teisės aspektas“), Ilona B u č i n s k y t ė („Kauno miestiečiai ir Lietuvos bernardinų provincijos įkūrimas“), Rita U r b a i t y t ė („Kauno amatininkų cechų susikūrimas XVI–XVIII a.“), Rasa V a r s a c k y t ė („Kauniečiai XVII a. 6-ojo dešimtmečio suirutės metu“), Vaida A l m o n a i t y t ė - N a v i c k i e n ė („Naujo ikonografinio XVII a. pabaigos – XVIII a. pradžios šaltinio klausimu“), Liudas G l e m ž a („Kauniečiai – miestiečių sąjūdžio organizatoriai 1791–1792 m.“). XIX a. Kauno istorijos pranešimus iš pirmojo segmento papildė Remigijus C i v i n s k a s („Fredos pardavimas: didžiausia Kauno byla XIX šimtmetyje“), Kristina S t a t k u t ė („Polijijos įkūrimas Kaune ir jos veikla XIX a. pirmajame ketvirtyje“) ir Aušra P a ž ė r a i t ė („Slaptosios žydų mokyklos Kaune XIX a. antroje pusėje“). Šie pranešimai tęsė ankstesnėse konferencijose užfiksuotus anks-tyvosios Kauno istorijos produktyvius tyrinėjimus, pildė šio laikotarpio miesto istorijos spragas.

Kauno – *laikinosios sostinės* laikotarpio tyrinėjimai buvo pateikti Sauliaus P i - v o r o pranešime „Laikinoji Sostinė“ – laikinas valstybingumas? Lietuvos valstybingumo pavojai švedų akimis XX a. pradžioje“. Po to Aistė L a z a u s k i e n ė perskaitė pranešimą „Kauno miesto savivaldybės kūrimasis (1918 m.)“, Pranas J a - n a u s k a s – „Lietuvių kalba Kauno savivaldybėje tarpukario metais“, ypatingo konferencijos klausytojų dėmesio susilaukusi Asta P e t r a i t y t ė – „Laikinosios sostinės gyvenimo būdas ir stilius“, Rasa R a č i ū n a i t ė – „Miestiečių gyvenimas tarpukario Kaune“. Pagaliau dabartiniam Kaunui buvo skirtas etnosociologinis Jono M i k l a u s k o tyrinėjimas „Dabartiniai Kauno miesto elgetos ir jų požiūris į visuomenę“.

Apibendrinant visų penkių konferencijų, skirtų Kauno miesto ir krašto istorijai, nueitą kelią, galima tik patvirtinti, kad pagrindiniai uždaviniai, konferencijų organizatorių (visų penkių konferencijų organizaciniuose komitetuose dirbo E. Aleksandravičius, Z. Kiaupa, V. Levandauskas, jiems įvairiu laiku talkino R. Civinskas, Algirdas Girininkas, A. Morkūnaitė-Lazauskienė, Jonas Vaičėnionis, Simonas Strelcovas) užsibrėžti dar 1996 m., įgyvendinami. Konferencijose buvo perskaityta apie 130 pranešimų, formuojami pagrindai Kauno istorijai. Greta patyrusių mokslo žmonių savo žinias ir sugebėjimus konferencijose galėjo pademonstruoti VDU, taip pat Vilniaus universiteto bakalaurai, magistrantai ir doktorantai, įgydami puikią mokslinių įgūdžių patirtį. Dalis konferencijų pranešimų buvo paskelbti „Kauno istorijos metraštyje“ (1 – 1998, 2 – 2000 m.).

Tiek šios, penktosios, konferencijos, tiek visų kitų įvykusių konferencijų pranešimų sklaida chronologiniu požiūriu yra netolygi. Gausu pranešimų LDK, XIX a. ir Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. laikotarpių Kauno istorijos klausimais, bet ypač trūksta Kauno istorijos po 1940 m. tyrinėjimų. Todėl Kauno istorijos konferencijų organizatorių planuose yra 2002 m. surengti konferenciją, skirtą rezistencijai prieš sovietų valdžią bei disidentiniam judėjimui sovietmečiu Kaune tyrinėti ir kartu 30-osioms Romo Kalantos susideginimo metinėms paminėti, 2003 m. – konferenciją, – Kaunui Antrojo pasaulinio karo metais.

Jonas V a i č e n o n i s

#### TAUTINĖS MAŽUMOS – LAKMUSO POPIERĖLIS, ATSPINDINTIS VISUOMENĖS TERPĘ

Visuomenės sąmonėje funkcionuoja daugybė suprastintų, emocijų, racionaliai nepaaiškinamų vaizdinių – stereotipų. Jų kilmės priežastis, reiškimosi formas su įvairiomis fobijomis ir nepakantumu dažnai sunku sukonkretinti ir įvardyti. Tauti-



nių mažumų suvokimo stereotipams kompleksiskai aptarti buvo skirta Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros kartu su Genocido aukų gelbėjimo tyrimų centru suorganizuota mokslinė konferencija „Tautinių mažumų stereotipai Lietuvos istorijoje ir istoriografijoje“, vykusi 2001 m. gegužės 17–18 d. Kaune.

Po įžanginės pirmosios dienos pirmininko VDU Istorijos katedros vedėjo, Genocido aukų gelbėjimo tyrimų centro vadovo doc. dr. P. Janausko bei garbingų svečių kalbų konferenciją tęsė doktorantas R. K a m u n t a v i č i u s pranešimu, intriguojančiu pavadinimu „Žemaičių intymaus gyvenimo stereotipai Vakarų literatūroje XVI–XVII a.“ Pasirinkto laikotarpio Vakarų Europos autoriai Lietuvos aprašymuose Žemaitiją dažniausiai aptardavo atskirai nuo visos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Vienas geriausių pavyzdžių, iliustruojančių žemaičiams dažnai priskiriamus visai kitokius ar net priešingus elgsenos bruožus nei lietuvių, yra žemaičių intymaus gyvenimo stereotipai. Buvo kalbama apie du labiausiai Vakarų literatūroje paplitusius ir kardinaliai priešingus stereotipus: fanatišką dorybingumą ir skaistybę bei moralinį pasileidimą. Tokie įvaizdžiai buvo formuojami remiantis užfiksuotais vakariečiams nepriimtinais kasdienybės faktais, kurių, trūkstant šeimos studijų iš to laiko Žemaitijos, negalima nei patvirtinti, nei paneigti.

Etnologė L. A n g l i c k i e n ė („Etniniai stereotipai folklore“) ir kalbininkas, Letonikos centro vadovas doc. dr. A. B u t k u s („Kitataučių įvaizdis lietuvių valstiečio pasaulėžiūroje“) aptariamą objektą pristatė iš skirtingų tyrimų perspektyvų. Liaudies kūryboje – folklore užfiksuotas kelis šimtmečius gyvavęs liaudies požiūris į kitataučius. Kitataučių „populiarumą“ ir paveikslą folklore įvairiapusiškumą lėmė etninės grupės svetimumas, jos paplitimas Lietuvoje ir visoje Europoje, tarptautiniai etnostereotipai ir lietuvių bei kitataučių susidūrimo pobūdis. Pagal užrašytos tautosakos variantų ir kūrinių skaičių dažniausi vaizdiniai yra apie žydus, čigonus, vokiečius, slavus. Labai artimą statistiką pateikia ir pravardžių analizė. Tarp asmeniui priskiriamų, paprastai pašiepiamo ir negatyvaus atspalvio savybių, susijusių su tautinės mažumos pavadinimu, gausiausi yra žydai, amerikoniai, čigonai, vokiečiai, gudai, paliokai ir kt.

E. B e n d i k a i t ė savo pranešime „Lietuvos karimų istorija: „nuosavo“ identiteto link“ palietė karimų tautinės mažumos mentaliteto lūžių istoriją, susiedama su visuomenėje ir istoriografijoje vyraujančiais stereotipais, susijusiais su minėtąja mažuma.

Konferencijoje pateiktuose pranešimuose kalbėta apie tautinių mažumų problematiką konkrečiais aspektais. Tokios temos buvo nagrinėjamos L. G l e m ž o s („Miestiečių ir žydų santykiai Ketverių metų Seimo metu“) ir R. C i v i n s k o („Žydų integracija į miestiečių luomą Kaune XIX a. pr.“) pranešimuose. Iš miestiečių

požiūrio į žydus buvo išskirta keletas aspektų, kurie vyravo miestiečių kaltinimuose ir argumentuose prieš žydus. Archyvinė to laikotarpio medžiaga rodo, kad schemizuoti žydų vaizdiniai susidarė dėl ekonominių problemų, kurios išskildavo net ir luomų teisinio pobūdžio reikalavimuose. Miestiečių požiūris į kaimynus žydus nelabai keitėsi dėl pastarųjų uždaramo ir miestiečių nenoro juos įsileisti į bendrą miesto valdymą. Kito tik mastas ir argumentacija, kuriuos nulėmė miestiečių ir žydų teisinės padėties pokyčiai.

Specifinį, tačiau puikiai atitikusį konferencijos tematiką, pranešimą perskaitė N. K a s a t k i n a („Diasporos definicijos aptarimas“). Ji analizavo teorinį diasporos modelių pritaikymą apibrėžiant tautinių mažumų, etninių bendruomenių egzistencijos statusą kitų *Host country* visuomenių terpėse.

Doktorantė A. K. P a ž ė r a i t ė pranešimu „Žydai lietuviškoje raštijoje XIX a. pab. – XX a. pr.“ ir A. J a n u l a i č i o „Žydai Lietuvoje (įvaizdžių šaltiniai)“ pradėjo svarbią konferencijos potėmę – žydų įvaizdžių lietuviškoje raštijoje, spaudoje, politinių partijų programose, viešojoje opinijoje aptarimą. B. I v a n o v o pranešime „Žydų tautinis įvaizdis tautininkų spaudoje XX a. 4-ajame dešimtmetyje“ buvo aptartas nevienareikšmis, skaidomas į kelis segmentus žydų tautinis įvaizdis spaudoje, atspindėjusioje oficialų valdžios požiūrį. Ideologizuotas žydų tautinės mažumos įvaizdis formuotas per kultūrinį-buitinį, ekonominį-socialinį bei politinį lygmenis. D. Č i č i n i e n ė („Tautinių mažumų vieta dešiniųjų partijų programose 1920–1925 m.“), sufokusavusi dėmesį į žydų tautinės mažumos sampratos vietą krikdemų ir tautininkų (Tautos pažangos) partijų politinėse programose, atskleidė tendenciją, kad bandymai konsoliduoti pilietinę visuomenę tiesiogiai priklausė nuo besikompliciuojančios geopolitinės situacijos bei griežtėjančių nacionalistinių nuostatų. J. V a i č e n o n i s („Žydai – Lietuvos kariuomenės kariai ir karininkijos požiūris į juos 1918–1940 m.“) pateikė pakankamai faktų, liudijančių teigiamą karininkijos požiūrį į žydus, atliekančius karinę prievolę. Atsiliepta apie juos kaip apie drausmingus, drąsius, garbingus karius. Tačiau bendra statistika rodo, kad Lietuvos Respublikoje žydų karininkų buvo vienetai. Tai buvo daugiau išimtis nei taisyklė.

Prof. L. T r u s k o s pranešimą „Žydų įvaizdis Lietuvos Respublikoje XX a. 4-ajame dešimtmetyje“ tarytum užbaigė K. A n t a n a i t i s, pristatydamas žydų įvaizdžius vokiečių okupacijos metais („Žydų įvaizdis lietuviškoje spaudoje vokiečių okupacijos metu 1941 m.“). Lietuvos Respublikos laikotarpiu dažnai kartojami, stereotipizuotoms, žydams priskiriamoms savybėms galima rasti atsvarą, bet karo metu jos nebebuvo. Žydo įvaizdis turėjo mažai ką bendra su tikrove, bet dėl to, kad atspindėjo slaptą visuomenės baime, buvo pakankamai įtikinamas daugeliui

žmonių. Visuomenės ir valstybės krizė 1939–1941 m. sukėlė masinę psichozę ir po jos sekusią iracionalią agresiją.

Be VDU mokslininkų, konferencijoje dalyvavo trys svečiai iš Lenkijos, Vokietijos bei JAV universitetų. Dr. K. B u c h o w s k i s (Balstogės un-tas) pranešime „Suleninti lietuviai. Pasvarstymai apie lietuvišką nacionalizmą XX a. pirmojoje pusėje“ nušvietė padėtį Vilniaus krašte, tautinės tapatybės problemas, tapusias įtampos šaltiniais tautinių santykių srityje. K. F u c h s a s (Heidelbergo un-tas), remdamasis gausia Lietuvoje randama archyvine medžiaga, svarstė, kuri iš tautinių mažumų ir dėl kokių priežasčių kėlė daugiausia „rūpesčių“ Valstybės saugumo departamentui („Tautinių mažumų įvaizdis Lietuvos VSD pranešimuose XX a. 3–4-ajame dešimtmeciuose“). Netradicinį požiūrį į aktualią problemą pateikė A. E. S e n n a s (Viskonsino-Madisono un-tas) pranešime „Socialinis konfliktas Lietuvoje 1940 m.“ Autorius, analizuodamas lyginamojo aspekto problemas, elgesio motyvacijų ieškojimus ne tik skirtingų „barikadų pusių“, bet ir socialinių grupių, kartu, ideologijų, pasirinkimų konflikte, nepateikė vienareikšmiškų išvadų, bet išprovokavo įdomią diskusiją.

Visos socialinės, konfesinės, etninės, tautinės grupės laikui bėgant įgyja tam tikrą įvaizdį visuomenėje. Besikertantys skirtingų grupių gyvenimo kasdienybės faktai formuojama įvaizdį padaro stereotipišką, dažnai nieko bendra neturintį su realybe ir daugiau sakantį apie jį naudojusios grupės būseną nei apie tarp grupių egzistavusius santykius.

Konferencijai baigiantis VDU Politikos mokslų ir diplomatijos instituto direktorius doc. dr. A. Kulakauskas pakvietė pranešėjus ir auditoriją pradėti diskusiją. Kvalifikuotai parengti ir įdomiai pateikti pranešimai, daugelio diskusijoje dalyvavusiųjų nuomone, nuteikė optimistiškai, žvelgiant į aptariamą diskusijoje tematikos tyrinėjimų perspektyvas, skatinančias įveikti tradicinį požiūrį į tautų istorinę praeitį ir tradicinį mąstymą. Buvo išreikšta viltis, kad tokios konferencijos vyks kasmet.

Eglė B e n d i k a i t ė

#### KONFERENCIJA „KONFESINIAI SANTYKIAI LIETUVOS DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE XVI–XVIII A.“

Vokiečių istorijos institutas Varšuvoje, Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos tyrimų centras, Gardine įsikūręs Rytų Europos tyrimų humanitarinis centras 2001 m. gegužės 18–19 d. Gardine suorganizavo konferenciją „Konfesiniai

santykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII a.“ Buvo perskaityta vienuolika pagrindinių pranešimų, kurių turinį ir problematiką apsvarstė kolegės iš Vokietijos, Lenkijos, Lietuvos, Ukrainos, Rusijos ir Baltarusijos, pakviesti dalyvauti apvalaus stalo diskusijoje.

Lietuvai atstovavo trys pranešimai. Dr. Vacys V a i v a d a (Klaipėdos un-tas) referavo apie „Reformacijos įtaką Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei Žemaitijos požiūriu“, habil. dr. Ingė L u k š a i t ė perskaitė pranešimą apie „Vilnių kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės reformacijos centrą“, o dr. E. M e i l u s supažindino su „Žydais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfesinėje struktūroje“. Ši problematika įsikomponavo į kitų šalių atstovų pranešimus. Nagrinėta, kaip konfesiniai santykiai atsispindi LDK XVIII a. pabaigos – XX a. rytų slavų istoriografijoje (prof. D. K a r e v a s, Gardinas), LDK konfesijų žemėlapis (dr. M. N i e n d o r f a s, Varšuva), reformacija rytų slavų žemėse (prof. S. P o d o k š i n a s, L. I v a n o v a, Minskas), apžvelgti katalikiškieji vienuolių ordinai LDK XVI a. II pusėje – XVIII a. (L. K o r n i l o v a, Gardinas), unitų bažnyčios padėtis tarp stačiatikių cerkvės ir katalikų bažnyčios, kelta unitų savarankiškumo problema (doc. S. M o r o z o v a, Gardinas). Sustota prie Abiejų Tautų Respublikos centrinių valdymo institucijų ir konfesinių santykių LDK (prof. A. M i r o n o v i č i u s) bei konfesinių problemų LDK seimeliuose (habil. dr. A. Z a k r z e w s k i s, Varšuva). Svarstyta stačiatikių cerkvės įtaka baltarusių religinei savivokai XVI a. – XVII a. I pusėje (dr. G. G o l e n č e n k o, Minskas).

Libiausiai akcentuota slavų žemių padėtis daugiatautėje, daugiakultūroje ir daugiakonfesinėje LDK, išryškėjo konfesinių tyrinėjimų problemos ir perspektyvos. Teigta, jog šalys ligi šiol dirba gana uždariai, apsiriboja šiuolaikinių valstybių teritorijomis, todėl prarandama visuma. Būtina išeiti iš geografinių dabartinių valstybių rėmų ir atsigręžti į XVI–XVIII a. LDK ribas. Kita problema, jog tiriant vieną konfesiją neįmanoma atsiriboti nuo kitų konfesijų įtakos. Pvz., diskutuojant G. Golenčenko pranešimą, buvo iškelta problema, koks buvo ne tik stačiatikių, bet ir unitų bažnyčios poveikis baltarusių savivokai, bei prieita prie išvados, jog negalima išeliminuoti nė vieno veiksnio, jų yra kompleksas, vienu laikotarpiu stipriau pasireiškia vienas, kitu – kitas veiksnys, tačiau visi jie svarbūs.

Ne mažiau svarbi buvo „užkulisinė“ konferencijos veikla, leidusi susitikti kolegoms iš įvairių šalių, užmegzti naujas mokslines pažintis, pasikeisti informacija, pasidalyti mokslo pasiekimais, naujais žurnalais ir knygomis.

Ši konferencija buvo naudinga sintetinant įvairių šalių, atsiradusių iš LDK paveldo, mokslinius pasiekimus konfesinių tyrimų srityje. Konferencijos medžiaga turėtų būti išspausdinta atskiru leidiniu.

Vaida K a m u n t a v i č i e n ė

## TIPAS IR INDIVIDAS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTIJOS KULTŪROJE

2001 m. gegužės 23–24 d. A. Tamošaičio namuose – muziejuje vyko Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto suorganizuota tarpdisciplininė konferencija tema: „Tipas ir individas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūroje“. Konferencijos rengėjai pasiūlė LDK kultūros palikimą apmąstyti tipo ir individo aspektu, taip siekdami suaktualinti žmogaus temą Lietuvos kultūros istorijoje, taip pat išprovokuoti laisvesnės ir atviresnės tarpdisciplininiam dialogui interpretacijos bei lanksesnio istorinio mąstymo galimybę.

Pranešimus skaitė įvairių sričių kultūros tyrinėtojai ir teoretikai. Menotyrimus, literatūrologinius ir kultūrologinius tyrimus siejo „tipo ir individo“ paieška, permelkianti ir bendresnį LDK kultūros reiškinių analizę, ir konkrečius faktografinius tyrimus. Dalis skaitytų pranešimų siejosi su bandymais plėtoti antropologines *tipo* sampratas, keliant žmogaus kaip istorinės asmenybės ir kultūrinės epochos herojaus – įvaizdžio klausimus. Giedrė M i c k ū n a i t ė įtikinamai atskleidė sunorminto ir supaprastinto LDK Vytauto įvaizdžio raidą, aptardama prieštarinę ir problemišką valdovo sampratą LDK. Jolita L i š k e v i č i e n ė analizavo *Miles Christianus* įvaizdį XVII a. emblemikoje, keldama jo kilmės, prasminės interpretacijos ir raiškos LDK kultūroje klausimus. Artūras T e r e š k i n a s kalbėjo apie bajoriškojo „aš“ retoriką XVII a. LDK literatūroje, mėgindamas atskleisti bendrąsias bajoro atrodymo ir elgsenos viešumoje normas. Eglė P a t i e j ū n i e n ė, remdamasi Andriaus Rimšos poemos analize, bandė apibūdinti XVI a. herojaus tipą, parodydama tradicinę idealizaciją peržengiančius, jau kitos epochos literatūrinės tendencijas pranašaujančius „natūralistinius“ bruožus. Gintautas M a ž e i k i s apžvelgė svetimo ir susvetimėjimo retoriką LDK kultūroje, pateikdamas savitą ir įžvalgią Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poezijos interpretaciją.

Dainora P o c i ū t ė pristatė savo naujausius tyrimus atsekant sąžinės (*conscientia*) sampratos atsiradimą ir įsivyravimą XVI a. liuteroniškoje literatūroje, parodydama, kaip „gimsta“ moderniosios savivokos individas. Arvydas P a c e v i č i u s atvėrė XV–XVI a. raštinių kultūros pasaulį, aptardamas ir bendras knygų perrašinėjimo tendencijas, ir konkrečias, naujai tyrinėtojo identifikuotas LDK skriptorių personalijas. Dalius J o n k u s, remdamasis Martyno Smigleckio logikos (1618 m.) pavyzdžiu, analizavo scholastinės filosofijos tipą ir jo transformacijas XVII a. pradžioje. Metodologiniu požiūriu panaši problematika buvo rutuliojama ir Dalios K l a j u m i e n ė s pranešime apie barokinių iškilnių dekorą įtaką iliuziškai tapytų altorių raiškiai, kur prelegentė iškėlė Lietuvos meno istorijoje visiškai naują iliuzinių altorių meninės genezės versiją. Rasa J a n o n y t ė aptarė dailės ir dailininko sampratos transformacijas XVIII a. pabaigos – IX a. pradžios periodikoje.

Gražina M a r t i n a i t i e n ė konferencijos dalyvius supažindino su naujaisiais Vilniaus meistro Jono Bretelio gyvenimo ir kūrybos faktais, atkreipdama dėmesį į ligi šiol Lietuvoje mažai tyrinėtą metalo liejybos reiškinį.

Rūtos J a n o n i e n ė s, Laimos Š i n k ū n a i t ė s ir Regimantės S t a n k e v i č i e n ė s pranešimuose buvo keliami bažnytinės dailės tyrinėjimams ir specialioms ikonografinėms studijoms ypač aktuali pirmavaizdžio ir jo sekinio problema bei kanoninio atvaizdo kaitos įvairiose to paties ikonografinio tipo variacijose klausimas. R. Janonienė aptarė šv. Pranciškaus atvaizdų tipus LDK altorių tapyboje, L. Šinkūnaitė analizavo stebuklingąjį Trakų Dievo Motinos paveikslą ir jo sekimus, R. S t a n k e v i č i e n ė kalbėjo apie „Jėzaus Nazariečio“ atvaizdo variacijas.

Arūnas S v e r d i o l a s, analizuodamas kultūros individualumo ir tipiškumo priešpriešos galimybę, iškėlė *savasties* sampratą ir suformulavo nemaža meno ir kultūros istorijos sferose neįvardijamai tvyrančių klausimų, pasiūlydamas visai netikėtus jų svarstymo būdus.

Renginio atmosfera buvo pakili, šilta ir dalykiška. Gausiai susirinkusių konferencijos dalyvių dėmesingumas, gyvi pokalbiai ir diskusijos su prelegentais kavos pertraukų metu liudijo renginio aktualumą ir skatino kalbėti apie kitų panašių konferencijų planus.

Konferencijos pranešimų pagrindu VDA leidykloje planuojama išleisti mokslinių straipsnių rinkinį.

Tojana R a č i ū n a i t ė

#### TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA „VYSKUPAS M. VALANČIUS IR JO LAIKAI“

2001 m. pradžia buvo gausi vysk. Motiejaus Valančiaus 200-ųjų gimimo metinių minėjimų. Senojoje Žemaičių vyskupijos sostinėje Varniuose vasario 9–10 d. vyko „Motiejaus Valančiaus skaitymai“, iškilmingas minėjimas – Lietuvos mokslų akademijoje. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto kovo 8–9 d. suorganizuota kasmetinė Kauno miestui ir regionui skirta konferencija, taip pat pirmąją dieną paskyrė Žemaičių vyskupui, kuris nuo 1864 m. rezidavo šiame mieste.

Gegužės 24–25 d. Lietuvos istorijos instituto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos suorganizuota tarptautinė konferencija – baigiamoji visų renginių sekoje. Joje dalyvavo ne tik istorikai, bet ir literatai, filosofai, teologai iš Baltarusijos, Lenkijos, Lietuvos.

Konferencijoje nagrinėtus klausimus galima suskirstyti į keletą probleminių grupių. Pirmojoje nagrinėti Valančiaus ganytojiškos, kūrybinės ir politinės veiklos

aspektai. Antrojeje daugiau dėmesio skirta Rusijos valdžios politikai Katalikų Bažnyčios atžvilgiu Valančiaus vyskupavimo ir vėlesniais laikais. Trečiojoje – diskusija apie Valančiaus reikšmę moderniai Lietuvai, jo įtaką Kaunui.

Įžangos žodį konferencijoje tarė vysk. dr. Jonas B o r u t a (LKMA). Jis teigė, kad Valančiaus asmuo, veikimas yra daug platesnis ir gilesnis nei jam tradiciškai priskiria istoriografija ir negali tilpti tik į etnocentrinį požiūrį ir vertinimą. Kartu pažymėjo besiformuojantį naują požiūrį vertinant Valančių ir jo veiklą, neužmirštant vyskupo kaip krikščioniškos, demokratinės visuomenės kūrėjo, savo veikimo intencijomis pralenkusio laiką, matomo visuotinės Bažnyčios tuo metu spęstų problemų kontekste. J. Boruta aptarė Valančiaus lietuviškumo klausimą, jo santykių su kitų tautybių ganomaisiais, taip pat Valančiaus santykių su judėjų bendruomene. Pažymėjo, kad konferencijoje pasigenda pastoracinio, teologinio požiūrio vertinant Valančiaus veiklą, bendro bažnytinio konteksto ir linkėjo spragas pildyti tolesniais tyrinėjimais.

Prof. habil. dr. Bronius G e n z e l i s (Vytauto Didžiojo universitetas) perskaitė pranešimą „Motiejus Valančius – politikas“. Jis analizavo Valančiaus veiklos motyvus, tikslus ir metodus, socialines, politines pažiūras. Pažymėjo Valančiaus politinio veikimo sąmoningumą, kompromisinę politiką, balansavimą tarp legalumo ir nelegalumo. Kompromisinę vyskupo politiką B. Genzelis schemiškai priskyrė „Vytauto – Valančiaus“ linijai, o jos priešprieša įvardijo bekompromisę „Margirio – Antano Mackevičiaus“ politinę laikyseną.

Dr. Roma B o n č k u t ė (Klaipėdos un-tas) pranešime „Dar kartą apie Simono Daukanto ir Motiejaus Valančiaus susitikimą“ atliko tekstologinę iki šiol nežinoto Valančiaus lietuviško teksto (Giesmė šv. Rokui), saugomo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne, analizę. Ji suteikė papildomų argumentų istoriografiniame ginče palaikant istoriko Vytauto Merkio poziciją, kad pirmasis Valančiaus ir Daukanto susitikimas įvyko apie 1842 m. Tuo tarpu istorikė Ieva Šenavičienė teigia jį buvus iki 1844 m.

Dr. Džiuljeta M a s k u l i ū n i e n ė (Šiaulių un-tas) skaitė pranešimą „Motiejaus Valančiaus prozos polifunkciškumas“. Analizavo Valančiaus grožinius prozos kūrinius, Valančiaus – naratoriaus, didakto talentą ir originalumą. Valančiaus kūrybą įvardijo kaip lietuviškosios vaikų literatūros ištakas. Autorė pabrėžė, kad hagiografinėje literatūroje Valančius siekė formuoti dvasiškai aktyvaus tikinčiojo sampratą, kad jo kūryba – polifunkcinė, universali.

Arvydas P a c e v i č i u s (Vilniaus un-tas) skaitė pranešimą „Motiejus Valančius XIX a. knygos kultūroje“. Analizavo Valančiaus santykių su knyga, jos autoriumi, biblioteka. Teigė, kad iki šiol daugiausia dėmesio buvo skiriama Valančiaus santykiui su lietuviškąja knyga, tuo tarpu jo bibliotekoje būta nemaža literatūros

lenkų, lotynų kalbomis, ir ne tik katalikų autorių, bet ir protestantų, nors bibliofilų, knygų kolekcionieriumi Valančius nelaikytinas. Pranešėjas atkreipė dėmesį, kad Valančiaus asmeninė lektūra nėra tapatinama su jo šviečiamąjio pobūdžio literatūra, adresuota liaudžiai, kurią jis spausdino po 1863 m. sukilimo. Žodžiu, atskyrė viešąjį ir privatų Valančiaus domėjimosi lauką.

Dr. Ieva Š e n a v i č i e n ė (LII) pranešime „Mažosios Varnių seminarijos ištakos“ aptarė pirminę mažosios Varnių seminarijos koncepciją ir jos kilmės datą. Autorė teigė, kad seminarijos kūrimo idėja nebuvo Valančiaus idėja. Parengiamosios stoti į seminariją mokyklos idėją 1852 m. iškėlė Varnių valdinės parapiinės mokyklos mokytojas. Tačiau 1862 m. įsteigti panašią mokyklą Valančiui patarė Romos kurija. Rengiant tokios seminarijos projektą 1864 m. dalyvavo ir Varnių lituanistai. Nors pradinis projekto variantas rengėjų buvo modifikuojamas atsižvelgiant į politinę ir gyvenimo realybę, įgyvendintas jis nebuvo. Nepalankiai jį įvertino Rusijos valdžia.

Rasa B a r t k u t ė (Lietuvos filol. ir sociol. int-as) skaitė pranešimą „Sociologinis vyskupo Motiejaus Valančiaus „Blaivybės gromatų“ vertinimas“. Autorė pabrėžė vyskupo autoriteto svarbą anuometinėje visuomenėje ir su tuo siejo blaivybės judėjimo sėkmę. Teigė, kad blaivybės judėjimas nebuvo tik Lietuvos fenomenas, o prielaidas jam formavo ir universalus bažnyčios mokymas. Nurodė, kad Valančius suformulavo prevencinę alkoholizmo programą ir taikė ją visiems visuomenės sluoksniams (valstiečiams, bajorams, dvasininkams) ir visoms amžiaus grupėms.

Dr. Vytautas J o g e l a (LII) pranešime „Žemaičių vyskupijos istorijos“ autoriaus kanauninko Vincento Juzumo požiūris į Motiejų Valančių“ analizavo Valančiaus asmenybės paveikslą, pateiktą 1899 m. rankraštyje lenkų kalba, kurio originalas saugomas Varšuvos arkivyskupijos archyve. Amžininkų prisiminimų apie Valančių nėra gausu, tačiau V. Juzumo nuomonė vertintina kritiškai. Ji daugiau pasako apie prisiminimų autorių, o ne apie vysk. Valančių. V. Juzumas vertino Valančių ir jo veiklą tradiciniu bajoro žvilgsniu, todėl daugeliu atvejų vyskupo laikysena, veiksmai jam buvo nepriimtini.

Dr. Vygantas V a r e i k i s (Klaipėdos un-tas) pranešime „Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir žydai“ analizavo, kokią vietą žydų bendruomenė užėmė apskritai katalikiškoje visuomenėje, kokį žydo įvaizdį ir elgimosi su juo modelį kūrė ir diegė Katalikų Bažnyčia, vysk. Valančius. Autorius pažymėjo, kad žydai buvo neatsiejama lietuviško kraštovaizdžio dalis, tačiau kartu jie buvo tik *šalia* visuomenės. Žydų išsiskyrimą iš aplinkos aktualizavo kokia nors krizinė situacija, sustiprėjusi socialinė įtampa. Valančiaus požiūryje į žydus atsispindi ir krikščioniškos tolerancijos, ir atskyrimo elementai. Kita vertus, Valančiaus pažiūras žydų atžvilgiu nulėmė ne tik teologinės, bet ir ekonominės priežastys.



Dr. Siarhejus T o k c i s (Gardino valst. J. Kupalos un-tas) skaitė pranešimą „Katalikų dvasininkija ir tautų formavimosi procesai baltarusių-lietuvių-lenkų pasienyje XIX–XX a. pradžioje“. Autorius pažymėjo, kad Katalikų Bažnyčios vaidmuo lietuvių ir lenkų tautinės savimonės formavimosi procese yra plačiai analizuotas, tačiau minėtas procesas daug mažiau tyrinėtas baltarusių tautinio judėjimo kontekste. Todėl pranešime dėmesį koncentravo į tai, kaip dvasininkija prisidėjo prie valstiečių tautinės savimonės formavimo Gardino gubernijos dalyje, etniniame lietuvių, lenkų, ir baltarusių paribyje. S. Tokcis pažymėjo, kad minėtoje teritorijoje XIX a. viduryje valstiečiai neturėjo aiškiai išreikšto tautiškumo. Pokyčiai įvyko po baudžios panaikinimo ir Rusijos valdžiai pradėjus aiškesnę rusifikacinę politiką, pvz., bandant įvesti rusų kalbą į katalikų pamaldas. Tada kalba, beje, dažniausiai lenkų, tapo etniškumo ir konfesinės priklausomybės išraiška. XX a. pradžioje dvasininkai išitraukė į baltarusių tautinį judėjimą, nors šio regiono dvasininkija buvo aktyvi ir lenkų tautinio judėjimo dalyvė.

Kun. prof. Tadeusz K r a h e l i s (Balstogės arkivyskupijos kunigų seminarija) pranešime „Caro valdžios represijos katalikų dvasininkijos atžvilgiu Vilniaus vyskupijoje 1863–1867 m.“ analizavo represinę Rusijos valdžios (generalgubernatorių Vladimiro Nazimovo ir Michailo Muravjovo) politiką po 1863 m. sukilimo dvasininkijos atžvilgiu. Aptarė dvasininkijos veikimo kryptis sukilime ir už tai gautas bausmes (mirties bausmė, tremtis į Sibirą, tremtis į vidurines Rusijos gubernijas, pašalinimas iš kunigų, kalinimas, baudos, administracinė priežiūra ir kt.).

Dr. Darius S t a l i ū n a s (LII) pranešime „Bažnytinės unijos projektas (1865–1866)“ detalai aptarė iki šiol istoriografijoje neanalizuotą bažnytinės unijos projektą, parengtą po 1863 m. sukilimo. Projekte siūlyta sukurti Rusijos katalikų bažnyčią, kuri tebūtų pereinamasis etapas visus imperijos katalikus (neskaitant Lenkijos Karalystės) paverčiant stačiatikiais. Taip pat nagrinėtas projekto autorystės klausimas. D. Staliūnas argumentuotai pagrindė nuomonę, kad projektas priklauso Adomo Honorijaus Kirkoro plunksnai, nors projekto rengimo motyvai nėra visiškai aiškūs. Šią intrigą atskleisti palikta būsimiems A. H. Kirkoro biografams.

Dr. Aleksandras S m o l e n č u k a s (Gardino valst. J. Kupalos un-tas) skaitė pranešimą „Bandymai „depolonizuoti“ Katalikų Bažnyčią Baltarusijoje XIX a. 7–8-ajame dešimtmetyje“. Autorius analizavo Rusijos valdžios politiką Katalikų Bažnyčios Baltarusijoje atžvilgiu. Pažymėjo, kad valdžia nebuvo linkusi pripažinti baltarusių atskira etnine grupe, todėl baltarusių katalikų „atvertimą“ į stačiatikius laikė savaime suprantamu. Tokias intencijas rodė XIX a. 7–8-ąjį dešimtmetį valdžios bandymai įvesti rusų kalbą papildomose katalikų pamaldose. Valdžios deklaruojamą baltarusių kalbos įvedimą į katalikų pamaldas autorius laiko tik taktiniu, laikinu ar retoriniu valdžios žingsniu, turėjusiu integruoti baltarusius į rusų etnosą,

esą faktiškai baltarusių kalbos įvedimas pamaldose vietoj lenkų kalbos buvo rusų kalbos įvedimas.

Algimantas K a t i l i u s (LII) skaitė pranešimą „Kunigų edukacijos pertvarkymas Lenkijos Karalystėje po 1863 m. sukilimo“. Analizavo, kokie buvo Rusijos valdžios strateginiai tikslai Lenkijos Karalystėje po 1863 m. sukilimo ir kokios konkrečios tikslų įgyvendinimo priemonės. Teigiama, kad valdžia siekė sukoncentruoti Katalikų Bažnyčios valdymą viename centre – Sankt Peterburge ir taip užsitikrinti patikimesnę Katalikų Bažnyčios institucijų bei dvasininkijos kontrolę. Valdžia siekė įgyvendinti užsibrėžtus tikslus ne tik administracinėmis, represinėmis priemonėmis, bet ir formuodama sau palankią dvasininkų laikyseną – jų lojalumą valdžiai. Kunigų edukacijos pertvarkymai turėjo laiduoti lojalių kunigų rengimą, tačiau seminarijų vidaus gyvenimo kontrolės priemonės nebuvo veiksmingos. Lenkijos Karalystės kunigų seminarijose iš esmės buvo ugdomi Katalikų Bažnyčiai ištikimi dvasininkai, politine prasme orientuoti kita kryptimi nei tikėjosi Rusijos valdžia.

Dr. Vilma Ž a l t a u s k a i t ė (LII) pranešime „Bandymai reguliuoti katalikų dvasinių seminarijų Lietuvoje kontingentą XIX a. paskutiniais dešimtmečiais“ analizavo Rusijos valdžios politiką, jos tikslus ir priemones dvasininkus rengusių institucijų atžvilgiu. Nagrinėta, kaip konkrečiai reišėsi valdžios ketinimai Šiaurės vakarų krašte atskirti religinį klausimą nuo politinio, arba „lenkiškumą nuo katalikybės“, kokios buvo vietos valdininkų iniciatyvos ir kokia centrinės valdžios reakcija į jas. Pažymėta, kad religinio klausimo atskyrimas nuo politinio buvo tas valdžios tikslas, kuriam siekti nebuvo aiškios taktikos. Rusijos valdžia nebuvo linkusi skatinti lietuvių, žemaičių, baltarusių etniškumo ir nelaiškė prasingomis, nors ir laikinų, tokio pobūdžio priemonių.

Po konferencijoje skaitytų pranešimų vyko baigiamoji diskusija, kuriai pirmininkavo prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius, vysk. dr. J. Boruta ir dr. D. Staliūnas. Diskusijos esminis klausimas buvo suformuluotas toks: „Kodėl Rusijai nesisėkė Kaune XIX a.“? Buvo aptartas Valančiaus santykis su Rusijos valdžia, kiek vyskupo pozicija buvo sąmoninga, apgalvota, o kiek ji galėjo būti paveikta valdžios intencijų, ieškota atsakymo, ar veikė „lietuviška korta“ valdžiai siekiant silpninti „lenkų įtaką“ Šiaurės vakarų krašte. Bandyta aiškintis, kodėl kilo idėja perkelti vyskupijos sostinę į Kauną, kaip Kauno – vyskupijos centro suformavimas paveikė besikuriančią modernią Lietuvą ir ar galima ją nuo Valančiaus laikų vadinti „Kauno Lietuva“?

Vilma Ž a l t a u s k a i t ė

## PARLAMENTARIZMO ISTORIJS TYRINĖTOJŲ KONFERENCIJA

Minske nuo 1999 m. veikia Teisės istorijos tyrimų centras prie Tarptautinės baltarusistų asociacijos. Jis siekia suvienyti Baltarusijos teisės istorijos tyrinėtojų pastangas. 2001 m. gegužės 29–30 d. šis centras Minske surengė tarptautinę mokslinę konferenciją „Parlamentarizmo institucijų tradicijos Centrinėje ir Rytų Europoje XV–XX a.“ Joje dalyvavo istorikai ir teisininkai iš Baltarusijos, Lenkijos, Lietuvos, Čekijos ir Rusijos. Pažymėtina, kad konferencijoje vyravo pranešimai, skirti LDK istorijos ir laikotarpio problematikai.

Konferenciją pradėjo prof. jurid. m. dr. Sciapanas S o k a l a s (Minskas) pranešimu „Pagrindiniai parlamentarizmo institucijų bruožai Vakarų ir Centrinėje bei Rytų Europoje“. Prof. Jaroslavas P a n e k a s (Praha) perskaitė labai įdomų pranešimą „Parlamentarizmas, jo lygmenys ir institucijos Čekijoje naujųjų laikų pradžioje“. Doc. ist. m. kand. Pavelas L o j k a (Minskas) skaitė pranešimą „Baltarusijos bajorijos politinių interesų sfera XVI a. paskutiniame trečdalyje – XVII a. pirmajame trečdalyje“. Svečias iš Opolės (Lenkija), prof. habil. dr. Janas S e r e d y k a apžvelgė LDK politinį elitą ir jo laikyseną Vazų valdymo metais: „LDK ministrai Abiejų Tautų Respublikos seimuose Vazų epochoje“.

Doc. ist. m. dr. Vladzimiras J e m e l j a n č y k a s (Minskas) tyrinėja XVIII a. pabaigą: „Baltarusių bajorijos požiūris į valdžios institucijų reformavimą Keturmečio seimo metu 1788–1792 m.“, o doc. ist. m. dr. Mikalajus Z a b a v s k i s (Minskas) – XX a. pr. politinę istoriją – „Baltarusijos atstovai I–IV šaukimo Rusijos valstybės Dūmose“.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo prof. habil. dr. Andrzejus R a c h u b o s (Varšuva) pranešimas „Lietuvos seimelių dalyviai (1565–1764)“. Andrejus R a d a m a n a s (Minskas) supažindino klausytojus su įdomiu XVI a. LDK istorijos dokumentu, rastu Peterburge, – „1571 12 09 Gardino pavieta bajorų instrukcija, paskutiniajam Žygimanto Augusto laikų seimui, išduota Trakų vaivadijos seimelyje Semeliškėse“, o habil. dr. Andžiejus Z a k r z e w s k i s (Varšuva) tęsia bajorijos atstovaujamųjų institucijų tyrinėjimus – „LDK seimelių funkcijų pasikeitimai XVI–XVIII a.“ Darius V i l i m a s (Vilnius) perskaitė pranešimą „LDK žemės teismų pareigūnai. Bajoriškųjų „juristų“ grupės formavimosi pradžia (1564–1600)“. Ist. m. dr. Andrejus P a v l o v a s (Sankt Peterburgas) lygino Rusijos galimybes tapti atstovaujama monarchija XVI a. viduryje: „Rusijos žemės soborai ir luominės santvarkos evoliucija XVI a. Naujas požiūris į problemą“. Doc. jurid. m. dr. Galina D z e r b i n a aptarė lietuviškosios teisės raidą – „Teisės kodifikacija LDK seimuose XVI amžiuje“. Vitalis G a l u b o v i č i u s (Polockas) gilinosi į Lietuvos Metriką: „Lietuvos Metrikos XVII a. pr. Užrašų knygos kaip Abiejų Tautų Res-

publikos parlamentarizmo istorijos šaltinis“, o Zmicieras J a c k i e v i č i u s (Minskas) tiria miestiečių istoriją – „Mogiliavo miesto deputatai (oblegatai) XVII a. antrojoje pusėje“.

Antrosios konferencijos dienos popietė skirta XIX–XX a. XIX a. pabaigos Baltarusijos bajoriją tyrinėja doc. ist. m. kand. Aleksandras K a c h a n o v s - k i s (Minskas) – „Baltarusių visuomenės luominiai institutai ir socialinė stratifikacija XIX a. 7-ajame dešimtmetyje – XX a. pradžioje“. Baltarusijos konstitucinio teismo pirmininko pavaduotojo doc. jurid. m. kand. Aleksandro M a r y s k i n o pranešimo tema „Baltarusijos atstovaujamoji institutų funkcionavimas XX a. dešimtajame dešimtmetyje“, o doc. ist. m. dr. Mečislovo Č e s n o v s k i o (Minskas) pranešimas – „Parlamentarizmo formų Vidurio ir Rytų Europoje palyginamoji charakteristika“.

Po kiekvieno konferencijos posėdžio vyko diskusijos, kuriose, be konferencijos dalyvių, taip pat aktyviai dalyvavo baltarusių istorikai G. Golenčenko, M. Spiridonovas ir kiti. Konferencijos rengimą taip pat parėmė Baltarusijos MA istorijos institutas, Baltarusijos valstybinis universitetas, Baltarusijos teisės tyrimų institutas, Lenkų institutas Minske. Konferencijos medžiagą žadama išleisti atskira knyga.

Darius V i l i m a s

#### **TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA „LIAUDIES KULTŪRA TREČIAJAME TŪKSTANTMETE: LAIKO IŠŠŪKIS IR NAUJOS FORMOS“**

Konferencija vyko 2001 m. birželio 7–9 d. Vilniuje, Seimo rūmuose. Ją suorganizavo Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas, Etninės kultūros globos taryba prie Lietuvos Respublikos Seimo, Tarptautinė liaudies meno organizacija (IVO) bei Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija. Pranešimus skaitė 23 pranešėjai iš 12 Europos šalių. Konferencijos kalbos – lietuvių, anglų, prancūzų, vokiečių ir rusų.

Dalyvius pasveikino Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirmininkas prof. Rolandas Pavilionis, Etninės kultūros globos tarybos prie Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkas doc. dr. Rimantas Astrauskas, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos generalinė sekretorė doc. dr. Leonarda Jekentaitė-Kuzmickienė, IVO generalinis sekretorius Alexanderis Veiglis, reziduojantis Austrijoje.

Pradėdamas konferencijos darbą, A. Veiglis priminė, kad IVO yra viena iš nedaugelio tarptautinių visuomeninių organizacijų, turinčių UNESCO asocijuotos

narės statusą, o tai patvirtina išskirtinį UNESCO požiūrį į liaudies kultūrą. Jis pažymėjo, kad liaudies kultūra yra patyrusi daug pakilimų ir nuopolių, todėl šios organizacijos rūpestis yra siekti, kad liaudies kultūra trečiajame tūkstantmetyje nebepatirtų tokių sukrėtimų, dėl kurių ji gali būti visai eliminuota iš visuomenės gyvenimo. Jausdama didelę atsakomybę, UNESCO planuoja įkurti liaudies kultūros apsaugos biurus visuose pasaulio žemynuose. Po A. Veiglio kalbėjusi jo padėjėja Siegi Santer iš Austrijos akcentavo švietimo sistemos vaidmenį išsaugojant liaudies kultūrą, pabrėžė, jog šios kultūros žinios turi sudaryti visų šalių piliečių žinių bazinius pagrindus.

Pirmąjį pranešimą „Etninė kultūra šiandien ir rytoj“ perskaitė prof. habil. dr. Angelė V y š n i a u s k a i t ė. Ji akcentavo lietuvių etninės kultūros netektis sovietinės okupacijos metais, priminė jos raiškos formas tuo laikotarpiu ir po nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo, ypač atkreipdama dėmesį į savanorišką svetimybų priėmimą ir kosmopolitizmą.

Prof. Mięczysławas M a r c z u k a s savo pranešime „Lenkų liaudies kultūros apsauga III tūkstantmečio pradžios transformacijos procesų keliamų grėsmių aki-vaizdoje“ kalbėjo apie politinių permainų įtaką liaudies kultūros būklei Lenkijoje, daugiausia dėmesio skirdamas etninių ir religinių mažumų liaudies kultūrai. Jis akcentavo dvi pokomunistinėje Europoje vis labiau ryškėjančias pavojingas tendencijas – nepakantumą kitai tapatybei ir globalizacijos spaudimą liaudies kultūrai. Pranešėjas kėlė mintį, kad globalizacijai vis labiau konfliktuojant su liaudies kultūra, išėities reikėtų ieškoti ne grupuojantis dviejose skirtingose barikadose, o nusistatant, kokią geriausią vietą liaudies kultūra galėtų užimti globalizacijos procese.

Prof. Dragoslavas D e v i c a s iš Jugoslavijos pranešime „Pasaulio globalizacija ir nacionalinis identitetas“ šių dviejų reiškinių konfliktą gvildeno daugiausia remdamasis muzikinės kultūros pokyčių, postfolkloro plitimo pavyzdžiais. Atsižvelgdamas į Centrinės ir Rytų Europos šalių ypatybes, grindė tezę, kad globalizacijos procesas turi vykti nenaikinant tautinių kultūrų. Tačiau pastarųjų apsauga, teigė jis, negali pavirsti saviizoliacija, užsidarymu tautinių kultūrų getuose.

Dr. Petro K a l n i a u s pranešime „Etnografinio regiono – teritorinio administracinio vieneto vizija dabartinėje Lietuvoje“ buvo stengiamasi supažindinti su svarbia Lietuvos vidaus gyvenimo ir etninės kultūros aktualija – tam tikros visuomenės dalies aspiracijomis naujai kuriamus teritorinius administracinius regionus formuoti Lietuvoje nusistovėjusių etnografinių sričių pagrindu, supažindinti su sunkumais, kurie iškyla etnografinį regioną projektuojant kaip teritorinį administracinį darinį. Kartu bandyta aiškintis kitos visuomenės dalies baimių dėl galimos šalies kultūrinės ir politinės dezintegracijos pagrįstumą ir motyvacijas.

Tonio A s h k o d i š Didžiosios Britanijos pranešimas „Tautinė kultūra ir kultūros politika Afrikos požiūriu“ daugiausia buvo skirtas Nigerijos, iš kurios pranešėjas yra kilęs, kultūros politikai apžvelgti. Kartu jis nagrinėjo kelių etninių kultūrų sugyvenimo vienoje šalyje klausimą. Nigerija – ne monoetniška šalis, todėl visi ten gyvenantys ir bet kur dirbantys privalo mokėti dvi vietines kalbas. Etninės kultūros apsaugos požiūriu Nigerijai labai aktuali problema – apsaugoti materialias etninės kultūros vertybes nuo išvežimo į užsienį. Pranešėjas akcentavo, kad visą žmoniją pirmiausia vienija ne universalizmas, o tradicinė liaudies kultūra, nes savąjį etniškumą, tradicinę kultūrą turi kiekvienas žmogus ir pirmiausia tai vieni kituose mato. Tai mus visus pirmiausia identifikuoja kaip žmones, sakė kalbėtojas.

Dr. Oksana M i k i t e n k o iš Ukrainos perskaitė pranešimą „Tradicinės kultūros ir folkloro tyrinėjimo perspektyvos: Kijevo instituto patirtis“. Pranešėja pateikė daug duomenų apie Kijevo menotyros, etnografijos ir folkloro instituto nuveiktus darbus per nepriklausomybės dešimtmetį, o jo veiklos perspektyvą apibūdino kaip modernių temų ir tyrinėjimo krypčių paiešką, dėmesį etninių mažumų ir mažųjų bendruomenių kultūrai. Etnologė tvirtino, kad šiuo metu visose slavų šalyse yra folkloro tyrinėjimo pakilimas, visose rengiami folkloro žodynai.

Prof. Vilmos'as V o i g t a s iš Vengrijos pranešime „Ar nematerialusis tradicinės kultūros palikimas bus išsaugotas III tūkstantmetyje?“ šios kultūros perspektyvą siūlė suvokti didelio Rytų ir Centrinės Europos regiono istorinių permainų kontekste. Jo manymu, norint tradicinę kultūrą išsaugoti, būtina išsiaiškinti, kas jos apsaugos politikoje yra svarbiausia. Prie pagrindinių uždavinių jis priskyrė tradicinės kultūros šaltinius, archyvus, dar tebeegzistuojančias tradicijas ir šios kultūros apraiškas. Kaip ir ankstesni pranešėjai, labai svarbiu darbu pripažino etninių, religinių, regioninių ir kitų mažumų kultūros apsaugą. Ypatingas dėmesys turi būti skirtas mokslininkų rengimui. Pranešėjo manymu, etnokultūrininkai, norėdami sėkmingai bendradarbiauti Europoje, privalo intensyviai dirbti namuose. Reikia raginti valstybines institucijas suvokti tradicinės kultūros vertę.

Prof. Jozefo P a p a g j o n i o iš Albanijos pranešime „Albanijos liaudies meno ir teatro tarpusavio įtaka bei koreliacija“ buvo nagrinėjama gretimų su albanais tautų ir šalių, ypač Osmanų kultūros, poveikis neprofesionaliojo ir profesionaliojo albanų teatro raidai. Šiauliečio prof. habil. dr. Vytenio R i m k a u s pranešimas „Šiuolaikinis liaudies menas: teorijos ir praktikos klausimai“ buvo skirtas liaudies ir profesionalaus meno santykiams, galimų ribų tarp vieno ir antro išvedimui. Aiškintos „tautodailės“, „kičo“ sąvokos, jų samprata Lietuvoje ir kitose šalyse. Akcentavo daugelio pripažintą teiginį, kad totalitarinių režimų valdytose Rytų Europos šalyse tautodailė buvo etninės tapatybės ginklas.

Konferencijos dalyviai labai susidomėję išklausė kibernetiko prof. habil. dr. Laimučio T e l k s n i o pranešimą „Kultūros paveldo apsauga ir sklaida informacinių technologijų priemonėmis“. Pranešėjas argumentuotai įrodė, kad bet kurią humanitarinę, taigi ir kultūros paveldo, informaciją įmanoma perkelti į skaitmeninę terpę. Tada ji ne tik apsaugoma nuo bet kokių gaivalinių nelaimių, laiko poveikio, bet ir daug lengviau ir sparčiau pristatoma pasauliui. Tačiau čia iškyla kitas labai svarbus uždavinys – humanitarus reikia išmokyti dirbti su skaitmeninėmis programomis, nes technokratai be humanitarų šio darbo atlikti negali. Daugelį konferencijos dalyvių maloniai nustebino profesoriaus informacija, kad Lietuvos matematikos ir informacijos institute tuo jau užsiima UNESCO įsteigta katedra „Informatika humanitarams“.

Doc. dr. Rimantas A s t r a u s k a s pranešime „Etninės kultūros subjektų juridinės apsaugos klausimu“ dalijosi Lietuvoje sukaupia etninės kultūros globos patirtimi, pristatė Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. priimtą Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą bei pranešėjo vadovaujamos Etninės kultūros globos tarybos pobūdį, uždavinius ir veiklą. Lygino minėtąjį Lietuvos įstatymą su kitų šalių panašiais teisiniais aktais, priimtais kai kuriose užsienio šalyse. Lietuva yra viena iš nedaugelio šalių, turinčių tokį įstatymą.

Doc. dr. Edvardas K r i š č i ū n a s pranešime „Gimtosios kalbos apsauga ir gryninimas“ daugiausia dėmesio skyrė lietuvių kalbos būklei po nepriklausomos valstybės atkūrimo, jos užteršimui svetimžodžiais, kvietė sekti islandų pavyzdžiu, kurie visus svetimžodžius (net kompiuterizacijos) išsiverčia į savo kalbą.

Baltarusijos MA Menotyros, etnografijos ir folkloro instituto atstovė prof. Zinaida M o ž e i k o pranešime „Vizualinės antropologijos kognityvusis metodas“ gvildeno liaudies dvasinės kultūros tyrimo specifiką ir šios srities patirtį Baltarusijoje. Pagrindinė pranešimo mintis: joks mokslinis tyrimas taip neperteikia kaimiškosios dvasios specifikos, kaip ją perteikia kino juosta.

Doc. dr. Vygando Č a p l i k o pranešime „Lietuvos etninė kultūra kelyje į Europos Sąjungą“ buvo bandoma pažvelgti į etninės kultūros problemas ekonominiu požiūriu. Pranešėjas teigė, kad didelės etninės kultūros palaikymo galimybes mato gavus iš ES fondų ateisiančias lėšas regionų vystymo programoms. Tačiau Rytų Europos šalys, kaip teigė pranešėjas, šias lėšas gaus tol, kol tam tikros šalies bendras vidaus produktas pasieks 70% ES lygio, todėl svarbu viduje susitvarkyti ir pradėti šias lėšas gauti kuo anksčiau.

Paskutiniame konferencijos posėdyje pranešimus skaitė etnokultūros praktikai. Latvijos atstovė Zaiga S n e i b e pranešime „Latvijos tautinės kultūros politika“ pristatė šios šalies Kultūros ministerijos vykdomas etninės kultūros programas. Pavelas B u b k a iš Jugoslavijos pranešime „Etnocentro projekto pristatymas“

kalbėjo apie atsikėlusią į Serbiją slovakų įkurtą Etnokultūros centrą. Olga P o p a iš Rumunijos pranešime „Sibiu miesto muziejus „Astra“ – liaudies kultūros aktyvios saugos pavyzdys“ pristatė šio muziejaus kaupiamąją, mokslinę ir švietėjišką veiklą liaudies meno, folkloro, choreografijos srityje. Šis muziejus veikia ir kaip liaudies meno bei amatų mokymo centras. Pastarąjį muziejų, kaip ir minėtą muziejų Serbijoje, globoja IVO. Dr. Jaroslavo Š t i k o s iš Čekijos pranešime „Folkloras muziejuje po atviru dangumi“ buvo kalbama apie netoli Slovakijos sienos, prie Karpatų kalnų, jau 75 metus egzistuojančio čekų „skanseno“ veiklą folkloro bei liaudies meno propagavimo srityje. Dr. Olga L o b a č e v s k a j a iš Baltarusijos pranešime „Baltarusių šiaudas – tradicinių amatų plėtojimo fenomenas“ konferencijos dalyvius supažindino su Lietuvoje žinoma, bet ne tokia populiaria liaudies meno rūšimi – pynimu iš šiaudų. Šis reiškinys anksčiau Baltarusijoje ilgai egzistavęs liaudies kultūroje, XX a. pamažu išnykęs, XX a. 7-ajame dešimtmetyje buvo reanimuotas. Dabar Baltarusijoje ši tautodailės rūšis tapo masine. Dr. Klemendas K o l e iš Albanijos perskaitė pranešimą „Tradicinės muzikos moduliacijos Albanijos kompozitorių simfonijose“. Paskutinį konferencijos pranešimą „Folkloro festivaliai Lietuvoje“ perskaitė Lietuvos Liaudies kultūros centro darbuotoja Vida Š a t k a u s k i e n ė. Jame supažindino su tradiciniais folkloro festivaliais, Lietuvos folklorinio judėjimo dabartinėmis problemomis, parodė keletą vaizdo įrašų iš įvairių folkloro festivalių.

Diskusijose pasisakė R. Astrauskas, A. Vyšniauskaitė, O. Mikitenko, O. Verseckienė, D. Urbanavičienė, V. Voigtas.

Konferencijos priimtoje rezoliucijoje numatyta dirbti siekiant visų Europos šalių visuomenėse kurti palankią opinią liaudies kultūrai, stengtis veikti nacionalines vyriausybes, kad liaudies kultūros funkcionavimui kiekvienoje šalyje būtų sukurta tinkama aplinka, atkreiptas dėmesys į būtinumą supažindinti visuomenę su liaudies kultūra per švietimo sistemą. Svečių siūlymu į rezoliuciją buvo įrašytas punktas, rekomenduojantis teigiamai įvertinti Lietuvos patirtį etninės kultūros apsaugos srityje.

Konferencijos svečiai apžiūrėjo Vilniuje įsikūrusius liaudies amatų namus „Aulė“, išklausė du lietuvių liaudies muzikos koncertus.

Petras K a l n i u s



## KONFERENCIJA „MINDAUGO KARŪNAVIMAS IR LIETUVOS VALSTYBĖS DIENA“

2001 m. liepos 5 d. Lietuvos mokslų akademijos salėje susirinę mokslininkai, dvasininkai, politikai, kūrybinė inteligentija, akademinis jaunimas iškilmingai paminėjo Valstybės dieną. Ta proga Lietuvos mokslų akademija ir Lietuvos Respublikos Seimas surengė konferenciją „Mindaugo karūnavimas ir Lietuvos valstybės diena“.

Renginį pradėjęs Lietuvos mokslų akademijos prezidentas akad. Benediktas Juodka pirmiausia iškilmingai įteikė Lietuvos mokslų akademijos užsienio nario diplomą Poznanės universiteto prof., habil. dr. Janui Jurkiewiczziui, istorikui, daug metų vaisingai dirbančiam Lietuvos istorijos tyrimų baruose. Dar kartą tai patvirtindamas, J. J u r k i e w i c z i u s konferencijoje lietuviškai perskaitė pranešimą „Karalius Mindaugas ir XIII a. Lietuva Lenkijos istoriografijoje“.

2001 m. sukako 750 metų nuo Lietuvos valdovo Mindaugo krikšto, atvėrusio kelią karūnacijai 1253 m. Todėl visi pranešėjai – Jo ekscelencija vyskupas J o n a s B o r u t a S J („Mindaugo laikų krikščionybė ir Lietuva“), habil. dr. Alvydas N i k ž e n t a i t i s („Karaliaus Mindaugo Lietuva ir Vakarų pasaulis“), akad. Zigmas Z i n k e v i č i u s („Pirmojo Lietuvos krikšto reikšmė“), dr. Gintautas Z a b i e l l a („Lietuvos valstybės formavimasis archeologijos duomenimis“), monsinjoras Kazimieras V a s i l i a u s k a s („Valstybės ir Mindaugo karūnavimo dienos minėjimų genezė“) bei programoje nenumatyta pranešimą perskaitęs prof. habil. dr. Edvardas G u d a v i č i u s ir diskusijose kalbėjęs prof. Vytautas L a n d s b e r g i s – dėmesį sutelkė į šiuos du Lietuvos valstybės raidą nulėmusius XIII a. įvykius, susiedami juos su šių dienų Lietuva ir jos istorijos ir politikos interpretacijomis.

J. Boruta svarstė lietuvių tautos, ilgai išsaugojusios pagonybę, susilietimo su krikščioniškąja Europos kultūra problemą, atkreipė dėmesį, kad lietuvių istoriografijoje buvo sukurtas mitologizuotas lietuvių tautos – kovotojos prieš kryžiuočius – paveikslas, bei kėlė netradicinį mūsų istoriografijai klausimą, ką tauta prarado nesukūrusi tuo metu kultūrai svarbiausių darbų literatūros ir kitose srityse. Lyg pratęsdamas mintį, Z. Zinkevičius kalbėjo apie tai, kad istoriografijoje yra daug mitų ir, pasitelkęs kalbotyros metodus, stengėsi pagrįsti tezę, kad Lietuva buvo žinoma daug anksčiau negu jos vardas 1009 m. pateko į rašytinius šaltinius, ką kalbininkui liudija slavų kalbose įsitvirtinusi Lietuvos vardo forma *Litva*.

A. Nikžentaitis, kalbėdamas apie Lietuvos santykius su krikščioniškąja viduramžių Europa, pabrėžė Mindaugo krikšto, įgalinusio pasiekti tarptautinį pripažinimą, privalumus. Ir čia pat klausė, ar pelnytasis pripažinimas nebuvo vienadienis,

trumpalaikis politinis pasiekimas. Atsakydamas A. Nikžentaitis suformulavo teiginį, kad Mindaugas nebuvo tipiškas į Rytus orientuotas politikas, nors tuo metu Lietuva iš tikrųjų buvo glaudžiau susijusi su Rusios kunigaikštystėmis nei su Vakarų valstybėmis, atkreipė dėmesį, kad Lietuva ilgainiui sugebėjo persiorientuoti į Vakarus, ir Mindaugo vaidmuo šiame procese buvęs labai svarbus. Pagoniškosios Lietuvos valdovo užmegzti ryšiai su Livonijos ordino magistru Andriumi Štirlandu XIII a. pravėrė duris į katalikiškų Europos valstybių bendriją.

E. Gudavičius istoriko profesionalo kalba nutapė klausytojams plačią tų laikų krikščioniškosios Europos politinio gyvenimo panoramą, aptarė kryžiaus žygių kilimo problemą, Ordinų tikslus Pabaltijyje, Lietuvai skirtą vietą XIII a. Europos politikų planuose.

Archeologas G. Zabiela, aptardamas šiuolaikinėje lietuvių istoriografijoje dažnai diskutuojamą Lietuvos valstybės kūrimosi problemą, susiejo istorikų interpretacijas su Šeimyniškelių bei gretimų piliakalnių tyrimų duomenimis, svarstė naujų perspektyvių paieškų galimybes.

K. Vasiliausko pranešime apžvelgta Mindaugo karūnavimo ir valstybės dienos minėjimų istorija priminė Lietuvos istorijos tyrinėtojams, kad jų laukia atsakingas ir sudėtingas darbas rengiantis 2003, 2009 ir 2010 m. pažymėti svarbiausias mūsų istorijos datas.

Jūratė K i a u p i e n ė